

श्री राम कृष्ण

जानेवारी

किं. ५० पैसे

या अंकांत—

- १ श्रीसाईबाबा, नानक व कवीर
- २ श्री. ग. वि. कविटकर यांचा अल्प परिचय
- ३ नामदेव-कविरांची विचारधारा
- ४ विवेकानंदांना लाभलेले सहुरु सान्निध्य
- ५ साक्षात्कार
- ६ साईभक्त नारायणबाबा
- ७ स्वामी विवेकानंदांचे सुयोग्य स्मारक
- ८ श्रीशंकराचार्य प्रणीत प्रश्नोत्तरमाला
- ९ शीखांचे गुरुश्रेष्ठ नानक
- १० श्रीगोद्वलेकर महाराज
- ११ शिरडीवृत्त

श्री साई वा कसु धा

द्रव्यलोभ हा अत्यंत हानिकारक आहे. त्या लोभापार्यी मनुष्य काय करील आणि काय नाहीं हें सागतां येणे कठीण आहे. द्रव्यापाशी नाहीं देव। जाहला राम दर्शनी अभाव ॥ हें तत्त्व आपण सतत लक्षांत ठेवलें पाहिजे. द्रव्याशिवाय या जगांत पाऊल उचलत नाहीं म्हणून द्रव्य संपादन केलें पाहिजे हें खरें; परंतु तें प्रामाणिकपणे उद्योग करून व आपल्या कामापुरतें. लोकांच्या माना सुरगळून किंवा अप्रामाणिक मार्गानें द्रव्यार्जन करणे निषिद्ध समजावें.

—श्रीसाईसचित

श्रीसाईलीला

[शिरडी संस्थानचें अधिकृत मासिक.]

वर्ष ४८ वें]

जानेवारी १९७०

[अंक १० वा

: संपादक :

श्री. द. दि. पाटणकर

वार्षिक वर्गणी रु. ५ (ट. ख. सह)

टे. नं. ४४३३६१

: कार्यालय :

साईनिकेतन, डॉ. आंबेडकर रोड, खोदादाद सर्कल जवळ,
म्हॉट नं. ८०४ बी, दादर, मुंबई १४

✽ सं पाद की य ✽

श्रीसाईबाबा, नानक व कबीर

प्रिय वाचक—

शीख पंथाचे आध्य संस्थापक व शीखांचे गुरु नानक यांची पाचशेवी जन्मशतांद्वी नुकतीच सर्वत्र मोठ्या समारोहाने साजरी करण्यात आली. त्या निमित्त त्यांच्या जीवनकार्याचा या अंकात अत्यल्प परिचय करून देण्यात आला आहे.

ज्याकाळी व विशेषतः ज्या भागात हिंदु सुसलमानातील मतभेद तीव्रतेला पोहोचले होते, त्या काळात गुरु नानक यांचा जन्म होऊन दोन्ही समाजात सलोखा व ऐक्य घडवून आणण्याचे यशस्वी प्रयत्न त्यानी केले. एकमेकात भांडणे होतात ती विशेषतः धर्मवेडासुळे. खरे पहाता जगातील सर्व धर्म आपापल्या परीने श्रेष्ठ व एका देवाप्रत घेऊन जाणारे आहेत. प्रत्येक धर्मात उत्तमोत्तम तत्त्वे आहेत; परंतु ती कोणासाठी ? इमाने इतवारे व निष्ठापूर्वक त्याचे पालन करणारांसाठी. आपण काय पहातो ? धर्मतत्त्वाना अजाणतेपणी विकृत स्वरूप देण्यात आले, अविचार, अंधश्रद्धा व पाखंड पहावे तिकडे स्वैर बोकाळले आहे. नानक, कबीर यांच्याकाळी ते होते आणि आजही कमी अधिक प्रमाणांत आपण तेच पहात नाहीं काय ?

खरा हिंदु कोण ? त्या धर्माची प्रमुख तत्त्वे बरोबर समजून घेऊन त्यांचे विचारपूर्वक आचरण करणारा. तोच नियम सुसलमान किंवा खिस्ती यांना लावतां येईल. गुरु नानक यानी हे अचूक ओळखले व हिंदु आणि इस्लाम धर्मातील सर्वश्रेष्ठ तत्त्वांची निवड करून त्यानीं एक अभिनव व ज्याच्याकडे दोन्हीं धर्मातील लोक ओढले जातील असा शीख धर्म आपल्या अनुयायांपुढे ठेविला.

ज्यांना ईश्वरी साक्षात्कार होऊन स्वकर्तव्याची जाणीव पुरेपूर आहे असे होते गुरु नानक, ते निर्भय होते निर्भीड होते. त्याचप्रमाणे गोरगरीबांबद्दल करुणामय होते. या दृष्टीने त्यांचे जीवनकार्य प्रत्येकाने अभ्यासण्याजोगे आहे

हिंदू असो वा मुसलमान असो. त्यांच्यापुढे प्रत्येकाला नम्रतेने वाकावें लागत असे. याचें कारण तेवढे सामर्थ्य त्यांच्याठायीं होते. त्यांचे तत्त्वज्ञान अत्यंत प्रखर, सर्वाना संमत होणारे व सर्वात बंधुभाव उपनिषद करणारे होते. ते तत्त्वज्ञान गोरगरीबांना मायेचा हात देऊन वर काढणारे होते. तसेच ते शूरांचे, वीरांचे नि उद्योगी, पुरुषांचे तत्त्वज्ञान होते. याचा अर्थ ते व्यक्तिमात्राला शूरवीर निर्भय व उद्योगी आणि स्वावलंबी बनविणारे होते. त्यामुळे त्यांच्या तत्त्वज्ञानास कोणीही विरोध करू शकला नाही.

नानक आणि कबीर हे जवळ जवळ एकाच काळांतील. फरक फक्त पन्नास वर्षांचा. दोघांनीही हिंदू असो वा मुस्लीम असो. दोघांनाही जन्म देणारा परमेश्वर एकच आहे. दोघेही एकमेकांचे बंधू. एक देवाला राम म्हणतो तर दुसरा रहीम म्हणतो. त्या भगवंताला तुम्हीं कोणत्याही नावाने ओळखा. परंतु तो एकमेव आहे. जो त्याची श्रद्धासुक्त अंतःकरणाने व भक्तिभावाने आराधना करील त्याच्याजवळ तो येईल हीच त्याची शिकवण.

युरु नानकाप्रमाणे संत कबीर यांच्या तत्त्वज्ञानाचा व नामदेव आणि कबीर यांच्या तत्त्वज्ञानांत व विचारांत केवढे साम्य आहे याची जाणीव करून देणारा श्रीकविटकर यांच्या लेखाचा एक भाग या अंकीं देण्यांत आला आहे. आमच्या वाचकांनीं त्या लेखाकडे जस्तर लक्ष पुरवावे अशी विनंती आहे.

आणि त्यानंतर असंख्य वर्षांनीं होऊन गेलेले अलीकडच्या काळांतील महान् सत्पुरुष श्रीसाईबाबा, या तिघांच्याही विचारधारा एकाच स्वरूपाच्या व परस्पर पोषक आहेत. हे सर्व ठीक आहे; परंतु या तिन्हीं सत्पुरुषांच्या शिकवणुकींचा मुख्य गाभा किंवा कणा जर कोणता असेल तर तो म्हणजे हिंदु असो वा मुस्लीम असो. सर्वाना जन्म देणारा व त्याच्याकडून कर्तृत्व करवून घेणारा परमेश्वर एकमेव आहे. हिंदुजनांचा देव वेगळा व मुस्लीमांचा देव वेगळा असें मुळीच नाही. आणि म्हणून आम्हीं एकमेकांशीं बंधुभावाने व प्रेमाने गळ्यांत गळा घालून वागणे जस्तर आहे.

तिघांच्याही शिकवणुकींतील हें महत्वाचें साम्य आम्हीं ध्यानीं घरून त्याप्रमाणे वागले पाहिजे व जन्मा आलियाचें सार्थक करून घेतले पाहिजे.

श्री. ग. वि. कविटकर यांचा अल्प परिचय

लेखक : श्री. आप्पाराव

‘श्रीसाईलीला’ मासिकाचे गेल्या अनेक वर्षांपासूनचे एक निःस्वार्थ लेखक संत नामदेव वाज्ञायाचे एकनिष्ठ संशोधक व समाजकार्यकर्ते श्री. गणेश विष्णु कविटकर एम्. ए. यांची योजना महाराष्ट्र सरकारतर्फे नामदेव गाथा समितीवर अलिकडेच करण्यांत आली आहे. योग्य माणसाची योग्य जागी योजना झाल्याबद्दल कोणालाही समाधान झाल्याशिवाय रहाणार नाही.

ज्ञानदेवकालीन संत नामदेव यानी केवळ महाराष्ट्रांत नव्हे तर पंजाब-सारख्या दूरदूरच्या प्रांतांत जोऊन भक्तिपंथाचा प्रचार केला. ते मुलूखगिरी करणारे एक थोर संत होऊन गेले. शीख पंथाचे आद्य संस्थापक गुरु नानक यांनी आपल्या शीख समाजासाठी तयार केलेल्या ‘ग्रंथ साहेब’ या धर्मग्रंथात संत नामदेवांच्या अभंगाना स्थान मिळाले आहे यावरून त्या थोर संतांच्या अभंगवाणीचे महत्त्व समजून येणार आहे.

अशा या सात साडेसातशें वर्षांपूर्वीच्या काळांत होऊन गेलेल्या संत शिरोमणीचे जागोजाग विखुरलेले वाज्ञाय, त्याचा संग्रह व संशोधन करून त्याची प्रसिद्धि करण्यासाठी सरकारने एक समिती नेमिली आहे व त्या समीतीत वर सांगितल्याप्रमाणे श्री. कविटकर यांची योजना करण्यात आली आहे.

साईलीला मासिकांतून नामदेवसंबंधी संशोधनपर लिहिलेले श्री. कविटकर यांचे लेख आमच्या वाचकांस आठवत असतीलच, नामदेवांची हिंदी भाषेत लिहिले कविताही विषूल आहे. ती शोधून काढून व परिश्रमपूर्वक त्या काव्याचा मराठी अनुवाद करून त्यानी तो क्रमशः साईलीलेतून व इतर कांहीं मासिकांतून क्रमशः प्रसिद्ध केला. अशा कवितांची सोख्या सुमारे ३१० होईल. त्यांची ही कामगिरी संतवाज्ञायाच्या दृष्टीने वाखाणण्याजोगी आहे.

विशेषत: सरकारी नोकरी इमाने इतवारे करून व भरीव स्वरूपाचे समाजकार्यही पार पाडीत असतां, एक आवडता छंद या नात्याने त्यानी नामदेव-वाज्ञायाची जी सेवा आजवर केली ती खरोखर कौतुकास्पद आहे.

श्री. कविटकर यांचा जन्म १९१३ साली लोणावळा येथे झाला. सासवड (पुणे) येथेही त्यांचे बालपण व कांहीं शिक्षण झाले. त्यांचे महाविद्यालयांतील शिक्षण पुणे (फर्युसन कॉलेज) व मुंबई (सिद्धार्थ कॉलेच) येथे झाले. त्यांच्या शिक्षणाचा मार्ग सरळ व सुखाचा नव्हता. त्यासाठीं त्यांना धडपड करावी लागली व उच्च शिक्षणाचा कांहीं भाग नोकरी सांभाळून पूर्ण करावा लागला. शिक्षणाची कितीही हौस असली तरी आर्थिक सहकारा अभावी विद्यार्थ्यांना कशी धडपड घरावी लागते व किती त्रास भोगावे लागतात याची त्यांना चांगली कल्पना झालेली होती. त्यासुक्ले खतःला स्थीरस्थावरपणा येतांच त्यांनी आपल्या नामदेव शिंपी समाजांतील होतकरू विद्यार्थींच्या मार्गांतील ती महत्वाची अडचण कांहीं प्रमाणांत तरी दूर व्हावी या हेतूने त्यांनी नामदेव शिक्षण सहाय्यक सहकारी मंडळ लि, ही विद्यार्थ्यांना शिक्षणकार्यात मदत करणारी संस्था सुमारे चौविस वर्षांपूर्वी स्थापना करण्यांत प्रामुख्याने भाग घेतला. श्री. न. वि. खांडके या निःस्वार्थी समाजसेवकाचा त्या संस्थेच्या स्थापनाकार्यात त्याना व त्या संस्थेला फार महत्वाचा सहकार लाभला आहे, श्री. आर. एम. बोगाळे इंजिनियर हेही त्या संस्थेच्या उत्पादकांपैकीं एक आहेत. होतकरू विद्यार्थ्यांना या संस्थेच्या कायम निधीचे जें व्याज येते तें परतफेडीच्यां शिष्य वृत्तीच्या रूपाने देण्यांत येते. गेल्या चौवीस वर्वांच्या काळांत सुमारे ३२१ विद्यार्थ्यांनी या संस्थेतून मदत मिळविली व आपला उच्च शिक्षणक्रम पूर्ण केला.

श्री. कविटकर यांची सहकारी तत्वावर श्रद्धा आहे. राहण्याच्या जागेचा व घरांचा प्रश्न गेल्या कित्येक वर्षांपासून विकट होऊन राहिलेला आहे, तो अंशतः तरी सुटावा या हेतूने त्यानी घाटकोपर व भांडूप येथे सहकारी तत्वावर वसाहती स्थापन करण्यांतही महत्वाचा भाग घेतला आहे.

संत नामदेव वाढमयावर ते जसे अधिकृत रीतीने लिहू शकतात तसेच बोलूंही शकतात. गेल्या महिन्यांत येथील साहित्यसंघातर्फे श्री. गणेशपंत कविटकर यांची नामदेव वाढमयावर दोन महत्वपूर्ण व्याख्याने झालीं, त्यावरून संत नामदेव वाढमयासंबंधी बोलण्याचा त्यांचा अधिकार किती मोठा आहे, हें सर्वांच्या निर्दर्शनास आल्याशिवाय राहिलें नसेल.

अशा गाढ अभ्यासू वृत्तीच्या संशोधकाची, नामदेव अभंग गाथासभीतीवर योजना करण्यांत आली हें योग्यच झालें.

नामदेव-कविरांची विचार धारा

लेखक : गणेश विष्णु कविटकर एमृ. ए.

नामदेव व कबीर हे सुमारे साडेसहाशे वर्षांपूर्वी होऊन गेलेले दोन थोर संत, संतमालिकेत त्यांचे स्थान अनेक कारणामुळे फार मानाचे व अत्यंत आदरणीय आहे. आजही ज्या अंधश्रद्धा व जे सामाजिक प्रश्न आमच्या प्रगतीच्या आड येत आहेत, त्यांच्यावर शोकडो वर्षांपूर्वीच्या काळांत जाणीव-पूर्वक कसे कोरडे ओढले व त्याबाबबीत दोघांहीमध्ये साधर्य कसें आहे हें श्री. कविटकर यानी सोदाहरण नि समर्थपणे दाखवून दिले आहे.

—संपादक

श्री. कविटकर

कवि हा समाजाचा द्रष्टाच नव्हे तर तो निर्माताहि आहे. समाजात माजलेले पाखंड, बाल्यावडंवर, दुराचारादि पाहून कवि-मानस विष्णु होतें. समाजाचा विकास व्हावा म्हणून, कधीं खंडन पद्धती तर कधीं मंडन पद्धती यांचा तो अवलंब करतो. असा महाकवि आपल्या कर्तृत्वानें युगपुरुष बनतो

व अन्य कवी व एकंदर समाजाचे मार्गदर्शन करतो. मग अशा कवीच्या लोकहितपर विचारसरणीची न कळत प्राणप्रतिष्ठा होते. या समाज धारक विचारांची फलश्रुती जनतेच्या विचारक्रांतीत होते. लोकांत नव चैतन्याचा आदुर्भाव होतो. जनतेंत समता व ऐक्याचा उदय होण्यास या क्रातीचा फारच उपयोग होतो.

हिंदी साहित्याचे युगपुरुष

हिंदी साहित्याचे कबीर हे युगपुरुष मानले जातात. त्यांचे सद्गुरु रामानंद व स्वतः कबीर यांच्या शिकवणुकीची पूर्व तयारी आणि नव्या भक्तिमार्गी संतमताचा वा संतसंग्रदायाचा प्रारंभ करण्यांत संत नामदेव हे सर्व प्रथम होत.

संत नामदेव जनताभिमुख युगपुरुष होत. ते तेराव्या शतकाच्या पूर्वार्धात होऊन गेले. नामदेवाचा निघनकाल सन १३५० मानतात. आणि कबीराचा जन्म नामदेवाच्या मृत्यूनंतर ४८ वर्षांनी सन १३९८ मध्ये झाला. सुरुवातीस सगुण विठ्ठलाचे उपासक असलेल्या संत नामदेवाना नाथपंथीय गुरुकङ्कून उपदेश मिळाला. व ‘सर्व खलिवदं ब्रह्म’ ही दिव्य दृष्टि प्राप्त झाली. पुढे निर्गुणोपासनेचा प्रवाह हिंदी साहित्यांत आणण्यास त्यांनी सुरुवात केली. ते स्वतःच त्या अनादि, अनंत, निराकार, आनंदमय ब्रह्मांत विलीन झाले होते. महाराष्ट्रांत असतांनाच त्यांच्या घरांत ‘अनंत’ पूजा चालू होती. एतदूविषयक त्यांचा पुढील अभंग पहावा.

घालीन लोटांगण वंदीन चरण ।

डोळ्यांनी पाहीन रूप तुझे ॥

प्रेमे आलिंगिन अनंत पूजीन ।

भावे श्रोंवाळीन म्हणे नामा ॥

कबीरहि या अनंत, निर्गुण, निराकार ब्रह्माचे उपासक होते, ते स्वतःस त्या ब्रह्माचे दास म्हणवीत. नामदेव व कबीर यांनी वेदांतील ज्ञानवाद, अद्वैत मतांतील प्रेमभावना, वैष्णवांची अहिंसा इत्यादि विविध सिद्धांत एकत्र गुंफून एका नव्या भक्तिमार्गाची संस्थापना केली. त्यांनी त्या काळांतील प्रचलित सर्व धर्माचे सारतत्व ग्रहण करून जनतेस उपदेश केला, आपल्या नव्या पंथाचे

अशा प्रकारे ते प्रवर्तक बनले. ही त्याकाळच्या विशिष्ट सामाजिक आणि वैचारिक परिस्थितीत क्रातीच घडली असे म्हटले पाहिजे. त्याकाळच्या सामाजिक व धार्मिक क्रांतीच्या मूलभूत पायावरच या भक्तिपंथाची उभारणी झाली आहे. येथून तेथून मानव एक-एकूण मानव जारीत सर्व समान आहेत असें या नव्या भक्ति-भार्गीयांनी प्रातिपादन केले. प्रेम, नीति-निष्ठा ईश्वरभक्ति, प्राणिमात्रावर दया इत्यादि वाबींवर त्यांनीं विशेष जोर दिला आहे. आपल्या विचारांच्या प्रचारार्थ त्यांनीं त्याकाळच्या राष्ट्रभाषेचा म्हणजे हिंदी भाषेचा आश्रय केला.

संत नामदेवांनीं मराठींत अभंग रचना सर्वप्रथम सुरु केली. ती त्यांच्या नंतरहि फारच लोकप्रिय झाली. ही अभंगवाणी आजहि प्रचलीत आहे. कांहीं हिंदी पदांत व साक्यांतहि (संत नामदेवांची काव्यरचना पहावयास मिळते. मराठींतील अभंगवाणी ओवीप्रमाणे गद्यमध्य व स्वच्छंद लययुक्त ही कविता आहे. कबीरपंथीयांनीं संग्रहित केलेले कबीरांचे काव्य ' संतवाणी ' म्हणून प्रसिद्ध आहे.

नामदेवाग्रणेंच कबीरदासांनीं निरनिराळ्या प्रांतातील ब्रज, पंजाबी, डर्दू फारशी, अवधी, खडीबोली या बोलीभाषांचा उपयोग करून आपल्या विचारांची व भक्तिभावनांची गुफण केली. भाषेच्या प्रांतांतहि त्यांनीं त्या काळांत मोठीच क्रांति केली ! संत नामदेवादि मराठी संत कवींनीं साहित्यिक मराठी भाषेचा वापर सोङ्गन मध्यवर्गांच्या प्रचलीत मराठी भाषेचा वापर करण्यास प्रारंभ करून मराठी भावकाव्याची सुरवात केली असे म्हणावयास हरकत नाही.

खच्या देवधर्माची जाणीव

समाजांत निरनिराळ्या प्रकारची मूर्ति-पूजा होती, मूर्तिपूजेच्या नावाखाली वेगवेगळ्याना प्रकारच्या हिसक चालीरीती समाजांत स्तूप झाल्या होत्या. पाषण-पूजन चालू असनांना एकीकडे जिवंत साधुसंतांचा अनादरच नव्हे तर छळहि होत होता ! याबाबत नामदेवांनीं आपले विचार परखडपणे मांङ्गन सुस्पष्ट शब्दांत त्यावेळेच्या समाजास खच्या देवधर्माची जाणीव करून दिली.

भगत भला बाबा काढला ।

बिन परतीतै पूजै सिला ॥

साधु लोकांनी किती सुंदर भक्तिमार्ग शोधून काढला आहे ! लोक मात्र प्रचीतीशिवाय दगडाची पूजा करतात. वाहवा !

निराकार परमेश्वराची पार्थिव पूजा करी अशक्य आहे, हे सांगताना संत नामदेव म्हणतात.

किसु हउ पूजउ दूजा नदरि न आई ॥
एकै पाथर कीजै भाउ । दूनै पाथर धरीऐ पाउ ॥
जे ओहु देउ त ओहु भी देवा ॥
कहि नामदेउ हम हरि की सेवा ॥ गु. ग्रं. पृ. ५२५

मी कोणाची पूजा करू ? पूजा करण्यास दुसरा कोणी दिसतच नाहीं. एका दगडाची भक्ति करावी आणि दुसऱ्या दगडावर पाय घावा. भक्ति केलेल्या दगडात देव आहे, तर पाय दिलेल्या दगडांतहि देव आहे. नामदेव म्हणतात, मी याच सर्वात्मक भावनेने हरीची पूजा करतो. देवळाच्या पायऱ्या चहून जातांना दगडावर पाय ठेऊन चढावे लागते आणि देवळांत गेल्यावर दगडी मूर्तीची पूजा करावी लागते ! जर तो पाषाण देव तर पायरीचा दगडहि देवच. नामदेव सर्वरुपाने श्रीहरीची सेवा करीत होते.

मूर्तिपूजेवर प्रहार

कबीरांनीहि मूर्तिपूजेवर कडक शब्दांत टीका केली आहे.

जैती देखो आत्मा तेता सालिगराम ।

साधू प्रतषि देव है नही पाथर सू काम ॥

जर प्रत्येक आत्मा एक एक शालिग्राम आहे आणि जर तो साधुप्रमाणे प्रत्यक्षच आहे तर पाषाण पूजेची जरुरीच काय ? मूर्तिपूजा, अंतीम निराकार ब्रह्मापर्यंत जाण्याचे साधन मात्र होते; परतु जनता त्या दगडालाच साध्य मानीत असते. अशा प्रकारे अनेक देवदेवताच्या मूर्तीची पूजा होत गेल्याने, आपापल्या देवतेच्या अभिनिवेशाने, अहंकारास बळी पङ्घन निरनिराळ्या भक्तगणांचे कलह माजतात.

संत नामदेव व कबीर ज्या काळात होऊन गेले, त्या काळात जनतेत अंधविश्वास प्रामुख्याने सर्वत्र पसरला होता. त्यावेळच्या जनतेची अशी समजूत होती कीं, तीर्थयात्रा करण्याने व गंगा-स्नान करण्याने पापाचा निरास होतो. धर्मांतील खच्या तत्वाची जनतेला समज देताना संत नामदेवानी म्हटले आहे.

जा कारन त्रिभुवन फिरि आये ।

सो निधान घटि भीतरि पाये ॥

नामदेव कहै कहूं आइये न जाइये ।

अपने राम घर बैठे गाइये ॥ २९-३ ॥

ज्याच्या करिता सारे त्रिभुवन धुंडाळले, तो परमनिधान, आपल्या देहांतच आहे. नामदेव म्हणतात, अन्य कुठेहि, येणे नको वा जाणे नको ! घर बसल्या रामनामस्मरण करावे.

सर्व तीर्थे देहांतच

गंगा यसुनादि सर्व तीर्थे आपल्या देहांतच आहे. नामदेव म्हणतात—

हमारे तीरथ कवन करे?
घटि हि जमना, घटि हि गंगा
भटकत कवन फिरे?
घटि सागर मे ढुब कि खाई
नामदेव बपुरे ॥ २४९ ॥

शरीरांत गंगा-यसुना असतांना आपण बाहेर भटकत कां रहावें? म्हणूनच त्यांनी गंगा-यसुना ज्या देहांत आहेत, त्या सागरांत बुडी मारली, म्हणजे ते अंतर्मुख झाले.

कबीरदासांनी हेच विचार निराळ्या रीतीने प्रगट केले आहेत.

मन मथुरा, दिल द्वारिका, काया कासी जाणि ।
दसवाँ द्वारा देहुरा तामै जोति पिछाँणि ॥

अर्थात् भगवंताच्या दर्शनासाठी तीर्थयात्रा करण्याची जरुरी नाही. देहांतच भगवंत वास करीत आहे. शरीरांतच ही मथुरा, द्वारका, काशी, सर्व कांही आहे.

अंतःकरण शुद्ध पाहिजे.

अंतःकरण शुद्धीने परमात्म्याचे दर्शन होते. त्यासाठी बाबू देखाव्याची जरुरी नाही. नामजप शुद्ध मनाने व्हावयास पाहिजे. नामदेव म्हणतात—

सापु कुळ छोडै विखु न ही छाडै ।
उदक माहि जैसे बगु धिआनु माडै ।
काहे कड कीजै धिआनु जमना ।
जब ते सुधु नाहि मनु अपना ।
सिंघ च भोजनु जो नह जानै ।
ऐसे ही ठग देऊ बखानै ।
नामे के सुआमी लाहि रे झगरा ।
राम रसाइन पिऊरे दगरा । श्रीगुरुग्रंथ, पृ. ४८५

साप आपली कांत ठाकतो; परंतु तो विष कांहीं टाकून देत नाहीं. पाण्यांत ध्यान करणाऱ्या बगळ्याप्रमाणे आपले चित्त शुद्ध नसेल तर जप, तप, ध्यान ही काय कामाची? सिंहासारख्या हिंस्त्र पशूचेंच खाद्य ज्या नरांना ठाऊक आहे, म्हणजे शिकार करून पोट भरण्याचे ज्ञान ज्यांना आहे, त्या ठकांना देवभक्तीचे निस्तप्पण करण्याचा काय अधिकार आहे? नामदेव म्हणतात, माझ्या प्रभूने आपपर, सत्यासत्य, कार्यकारण इत्यादि द्वंद्वात्मक सर्व वाद नाहीसे केले आहेत. म्हणून अरे ठकांनो! रामनामामृत प्राशन करा.

बाब्यशुद्धीनें अंतरशुद्धी होत नाहीं. डोक्याचे मुंडन केल्यानें अनेक विषय विकार ज्यामध्ये आहेत त्या मनाची शुद्धि होते काय? या बाब्य गोष्टीची कांहींच जरुरी नाहीं. कबीरदास सांगतात—

केसन कहा बगारिया जो मुंडै सौ बार।

मन काँ क्या ना मूळिये जामै विषय विकार॥

केसन कहा बगारिया जो मूळै सौ बार।

मन काँ क्याँ ना मूळिये जामै विषय विकार॥

सत्य बोलण्याने अतःकरणाची शुद्धि होते. त्याकरिता जपतपादि बाब्यावडंबराची आवश्यता नाहीं.

साँच बराबर तप नही झूट बरोबर पाप।

जाकै हृदय साँच है ताकै हृदय आप॥

आणि म्हणूनच परमात्म्याचा शोध घेत असता तीर्थयात्रांच्या खटाटोपांत पह्यन लोक उगाच कस्तूरीमृगाप्रमाणे भटकत फिरतात. कबीर म्हणतात—

कस्तूरी कुंडल बैसे भूग ढूळै वनमाहि।

ऐसे घटि घटि राम है दुनिया जानत नाहि॥

भक्तिक्षेत्रांत क्रांति

जनतेची भक्ति खाऱ्या कसोटीवर घासून कबीरांनी तिचा कस पारखून घेतला होता. त्यांच्यामतें भक्ति हा हृदयाचा विषय आहे. बाब्यवस्तूचा वा बाब्यावडंबराचा नाहीं. भक्ति शुद्ध चित्तानें, एकाग्र मनानें करावयास पाहिजे होत. भक्ति ही पहाण्याची किंवा देखाव्याची वस्तू नाही. कबीरदास लिहितात.

माला तो कर मैं फिरै, जीभ फिरै मुख मांहि।

मनुवाँ तो दहुँ दिसि फिरै, यह तो सुमिर नाहिं॥

माला फेरत जुग गया, फिरा न मन का फेर ।
कर का मनका डारि दे, मन का मनका फेर ॥

नामदेव-कबीरांनीं भक्तिक्षेत्रांत क्रांती केली, आत्मशुद्धि आणि अव्यभिचारी भक्तीवर त्यांनीं जोर दिला. वेदशास्त्र पुराणांचा त्यांच्या काळांत फारच बोलवाला झाला. पुरोहित वर्ग वेदांतील मूलतत्वांचा अर्थ आपणास सोईवार असा करून जनतेस कर्मकांडे करण्यास प्रवृत्त करून त्यास आपल्या नांदीं लावीत. त्यासुके लोकांना वेदपुराणादिकांची शिकवण निःसार वाटू लागली होती. वेदांचे त्यांनी सोयीस्कर विवेचन केले होते. चुकीचे अर्थ लावले गेले त्याचा हा परिणाम होय. नामदेव म्हणतात, वेद, पुराण, स्मृति सर्व पाठ केल्याने केवळ शाब्दिक प्रेम वाढले.

वेद पुराण स्मृति सब धोके ।
अङ्गछांचर प्रेम पढे ॥ २४९ ॥

कबीरांनी शास्त्र-श्रथाचे खंडनच केले आहे.

पोथी पढि-पढि जग-मुआ, पंडित भया न कोय ।
एकै आखर प्रेम का, पढै सो पंडित होय ॥

जातिभेदावर कठोर प्रहार

नामदेव व कबीर या संतद्वयांनी समाज संघटनेवर आपले क्रांतिकारी विचार सादर केले आहेत. त्या काळांत जातिभेदासुके समाजाचे तुकडे झाले होते. या जातिभेदासुके समाजांतील ऐक्य-सूत्रच तुटले गेले ! जात्यंध बनून तथाकथित खालच्या जातीना, उच्चवर्णीय, नीच मानून आपल्या दाबांत ठेवीत. तो काळच असा होता कीं, जातीसुके व्यक्तीची सहज प्रतिष्ठा वा गौरव होत असे, जाति व वर्णव्यवस्थेबाबत नामदेव कबीरांनी मूलभूत विचार मांडले आहेत. मानवप्राणी येथून तेथून एक, स्पृश्य-अस्पृश्य हा भेद मानवी मनांतून निघून जाणे आवश्यक होय. या कृत्रिम भेदासुके सामाजिक प्रगति तेव्हांपासून स्थगित झाली. आध्यात्मिक वाढ खुंटली. नामदेव-कबीरांनी याबाबत आपले विचार वेळोवेळी मांडून हा प्रश्न ज्वलंत तर केलाच, पण त्यांतून मार्ग काढण्यासाठीं ते खतःहि अखेरपर्यंत अहर्निश झटले । समाजाच्या मूलविभाजनावर आपले विचार प्रगट करतांना समानतेच्या मूल तत्त्वापर्यंत नामदेव जातात.

नाना वर्ण गवा उनका एक वर्ण दूध ।
तुम कहां के ब्रह्मन् हम कहां के सूद ॥

गाई नाना वर्णाच्या असल्या तरी त्यांच्या दुधाचा वर्ण एकच असतो.
कुठले तुम्ही ब्राह्मण ? आणि कुठला मी शूद्र ? असें ते विचारतात.
नामदेव पुढे म्हणतात :—

देवा मेरी हीन जाती है काहू पै सहीं न जाती हो ॥
मैं नहीं मैं नहीं मैं नहीं माधौ तू हैं मैं नहीं हौ ।
तू एक अनेक है विस्तरयो मेरो चरम न साई हो ।
जैसे नदिया समद समाजी धरनी बहती हो ।
तुम्हारी कृपा ये नीच ऊंच भए तू काल की काती हो ॥

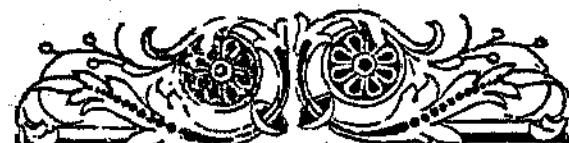
(५३-२)

खरें म्हणावयाचें तर, जाती नाहीतच ! मी असा कोणीच नाही. जें
आहे तें परमेश्वरच आहे. तोच एक असून, तो अनेकत्वानें विस्तारला आहे.
जशा नद्या ऊंच सखल प्रदेशांतून समान पातळीवर परमेश्वर कृपेनें वाहतात,
त्याप्रमाणें ऊंच-नीच भाव नष्ट होऊन समता निर्माण होते.

भिन्न भिन्न जाती भिन्न भिन्न धंद्याप्रमाणें निर्माण झाल्या. त्यांत जन्माचा
कांहींच संबंध नाहीं. ज्याचें कर्म शुद्ध तो कुलीन. ऊंच जातींत जन्म घेऊनहि
नीच कर्म करील तो अंत्यज. जो ज्ञानी आहे, तो कोणत्याही जातीचा असला
तरी ऊंचच होय. ज्ञान आणि गुण यांच्या आधारें समाजाची धारणा व्हावयास
पाहिजे. कबीरदास विचारतात.

एक बुंद एक मल मूतर एक चाम एक गुदा ।
एक जोति से सब जग उतपना का बामन का सूदा ॥
जाति न पूछो साधु की पूछ लीजिए ग्यान ।
मोल करो तरवार का पडी रहन दो म्यान ॥

(क्रमशः चालू)

विवेकानंदांना लाभलेले

सद्गुरु सान्निध्य

श्रीरामकृष्ण परमहंस या भारतांतील प्रसिद्ध पुरुषाचा जन्म बंगालमध्ये हुगळी जिल्ह्यांत कामार पुकूर नांवाच्या एका खेडेगावांत फालगुन शु. २ संवत् १७९२ शके १७५८ गुरुवार दिनांक १८ फेब्रुवारी १८३६ रोजीं चट्ठोपाध्याय नामक कुटुंबात झाला. त्यांचे वडिल एक विद्वान् ब्राह्मण होते, वडीलांचे घरी अठराविश्वे दारिद्र्य आणि मूर्तिमंत पावित्र्य हीं दोन्हीं एकत्र होतीं. सत्यभाषणा-बद्दल रामकृष्णांच्या वडिलांची प्रसिद्धी होती. रामकृष्णांचे लहानपणींचे नांव गदाधर. ते पांच सात वर्षांचे असतानांच एकदा आकाशांत काळे भोर ढग त्यांना दिसले. त्यावरून पांढरा बगळा उडत होता, तें दृश्य पाहून त्यांची शुद्ध नाहीशीं झाली. अलौकिक भावनांचा साक्षात्कार जणुं त्या दृश्यानें त्यांना झाला. असे प्रसंग वारंवार येऊं लागले आणि मग देहभान विसरून वारंवार ब्रह्मस्वरूपांत लीन होऊन स्वानंद उपभोगणे हें त्यांचें सुख ठरू लागले. कलकत्याजवळील कालीमातेच्या दक्षिणेश्वर मंदिरांत पुजारी म्हणून ते वावरत होते. कालीमातेची एकनिष्ठपणाने त्यांनी उपासना केली. परमेश्वराला एकनिष्ठपणे भजतां यावें म्हणून हें स्वतःला स्त्री समजून अनन्यभावें देवीची उपासना, पूजा अर्चा करीत. अर्थातच लौकिक व्यवहारांत यांचे जीवन म्हणजे एकाच्या मुलाप्रमाणे निष्पाप, भोळें व खेळकर असेंच राहिले. त्याकाळीं नास्तिक वादाकडे झुकलेल्या, गांगरलेल्या आणि स्वत्वाला विसरलेल्या भारताला त्यांचा संदेश नवचैतन्य देणारा ठरला. केवळ मतांच्या आणि मतांतरांच्या मार्गे लागू नका. त्यांना फारसे महत्त्व नाही. तुमच्या स्वतःच्या अंतर्यामीं जें सत्य वास करीत आहे तेंच तुम्हीं अधिक प्रकाशमय केलें तर त्यापासून अधिक हिताची प्राप्ति होईल. या करितां परक्यांवर टीका करीत न बसतां आत्मसंशोधन करा, सर्व मतांत आणि सर्व धर्मांत सत्याचा कांहीं अंश असतोच. धर्म म्हणजे पोकळ शब्द नव्हेत किंवा नुसता बाह्याचार हाही धर्म नसून आत्मानुभव हा खरा धर्म आहे. हें स्वतःच्या आचरणाने तुम्ही सिद्ध करा. आत्मानुभवी असतील त्यांनाच या गोष्टींचा उमज पडेल, अत्मानुभव ज्यांन प्राप्त झाला असेल तेच इतरांस तो देऊं शकतील. हेच पुरुष मानव जातीचे गुरु

होऊं शकतील. प्रकाशाचें सामर्थ्य फक्त अशांनाच प्राप्त होईल. हा तो संदेश होता. नुसत्या शास्त्राध्ययनानें का कोठे प्रगति होते? शास्त्रे वाचून फार तर ईश्वराच्या अस्तित्वाचा बोध होईल. पण त्यानंतर स्वतः साधने केल्यावांचून त्याचें दर्शन होणार नाही. हजार पोथ्या आणि पुराणे वाचा, व्याकुळ होऊन त्याचा धांवा केल्या खेरीज त्याचें दर्शन होणार नाही. असा प्रश्न टाकून त्यांनी परमेश्वर भक्तीचा सुलभ मार्ग दाखविला. रामकृष्ण परमहंसांच्या गुरुचे नांव परमहंस तोतापुरी असें होतें. रामकृष्ण लहान असतानांच म्हणजेच गदाधर म्हणून वावरत असतानांच त्यांचा विवाह त्यांच्या मातेने एका लहान मुलीशीं लावून दिला होता. त्यांच्या पत्नीचें नांव शारदा माता. लहान असतांना सुद्धां शारदा देवीचें मन परमेश्वरासन्निध गेलें होतें. एकदां रामकृष्ण त्यांना म्हणाले, “सान्या जन्मांत भी स्त्रीचें चिंतन मातेच्या स्वरूपांतल्या शिवाय अन्य स्वरूपांत केलेलें नाहीं. सर्व स्त्रिया मला आईसारख्याच आहेत. तुमच्या ठिकाणीं मला जगन् मातेचीच मूर्ति दिसते” त्या साध्वी स्त्रीने रामकृष्णांची मनःस्थिति जाणली आणि उत्तर दिलें, “मला अन्य कांहीं नको फक्त आपली सेवा करूं घावी.” रामकृष्णांनी तें मान्य केलें. रामकृष्णांनी शारदा देवींच्या शिक्षणाचीहि जबाबदारी जाणली आणि सामान्य घरगुती कामापासून तों परब्रह्म उपासनेपर्यंत सान्या सान्या गोष्टी शारदादेवींना त्यांनीं शिकविल्या. श्रीरामकृष्ण समाधिस्थ होईतों पर्यंत शारदादेवींनीं त्यांची मनोभावे सेवा केली. रामकृष्णांच्या नंतरहि बरींच वर्षे त्या जगल्या. माताजी या नांवानेच सर्वजण त्यांना ओळखत आणि हांका मारीत असत. रामकृष्णांच्या शिष्यांना माताजींचा मोठा आधार वाटत असे.

इ. स. १८८१ मध्ये नरेंद्रांना सद्गुरु श्रीरामकृष्ण परमहंसांच्या भेटीचा परम लाभ होऊन अत्यानंद झाला. दोन अति पवित्र आत्म्यांचा संगम झाला. रामकृष्णांनी अंतर्ज्ञानानें नरेंद्रांस ओळखलें. परमहंस म्हणजे नरेंद्रांचे केवळ गुरुच नव्हते तर ते त्यांचे बंधू, मित्र, आई, वडील सर्वस्वच होते. परमहंसांची भेट झाल्यापासून नरेंद्राना जणू दिव्य दृष्टि प्राप्त झाल्यासारखे वाटत होतें. ईश्वरी प्रेमाचा साक्षात्कार नरेंद्रांना झाल्यावर त्यांचा जीवनक्रमच पार बदलून गेला. निर्विकल्प समाधीचें प्रत्यक्ष ज्ञान नरेंद्र घेऊं लागले. सर्व ज्ञान देऊन रामकृष्णांनीं नरेंद्रांना आपला पट्टशिष्य बनविलें. नरेंद्र आपल्या सामर्थ्यानें सर्व जग हालवून सोडील असा पक्का विश्वास रामकृष्णांना वाटत होता. नरेंद्रांबद्दल ते नेहमींच म्हणत असत, “नरेंद्र!

अखंडाच्या राज्यांतील माणूस, अखंडाच्या राज्यांत देव, देवी वगैरे कुणीहि
ब्रह्मापासून आपलें अस्तित्व राखूं शकले नाहींत तेथें. केवळ सात ऋषि मंत्र ध्यानस्थ
बसलेले मी पाहिले. नरेंद्र त्यापैकीच एकाचा अंशावतार. जगत्पालक नारायणानें,
नर व नारायण या दोन ऋषींच्या रूपानें जगताच्या कल्याणासाठीं तपश्चर्या केली.
त्यापैकी एका ऋषीचाच नरेंद्र अवतार आहेत. नरेंद्र ध्यानसिद्ध महापुरुष आहेत.
नरेंद्रांना पाहतांक्षणींच मी ओळखलें की हाच तो (नारायण) ऋषि ! ” रामकृष्ण
परमहंसांच्या संगतींत नरेंद्रांचे दिवस आनंदात जात होते. पुण्यसलिला गंगा-
मातेच्या पावन तीर्थावर प्रातःकाळी स्नान करून पार्थिवाची पूजा करणाऱ्या ऋषीला
जें समाधान वाटतें, तें तपःसंपादित समाधान नरेंद्रांना रामकृष्णांच्या सहवासाति
वाटत होतें. एकदा नरेंद्रांनीं रामकृष्णांना प्रश्न विचारला, “ महाराज, आपण
माकाळी ! माकाळी ! असें म्हणतां पण खरोखरच त्या जगन्मातेला आपण पाहिलें
आहे काय ? ” नरेंद्रनाथांचा हा प्रश्न ऐकतांच परमहंसदेव किंचित हंसले व
म्हणाले, “ हो, हो, तुला काय वाटतें मी उगाच आई आई म्हणतों ? चल, ये
इकडे पहा ! ” असें म्हणत त्यांनी नरेंद्रनाथांच्या हृदयावर हात ठेवला. क्षणात
नरेंद्रांचे सारे शरीर पुलकित झालें व गंभीर समाधीत त्यांनी प्रवेश केला.

॥५३॥

कै. श्री. द. मो. चिंत्रे

लिहिण्यास अत्यंत वाटतें कीं. श्रीसाईलीला या मासिकाचे एक लेखक
श्री. द. मो. चिंत्रे यांस काविळीच्या विकाराने ता. २३ आकटोबर रोजी देवाज्ञा
झाली. गेलीं सुमारे दीड दोन वर्षे ते विविध विषयांवर या मासिकांत लेख
लिहीत असत. ते साईबाबांचे जसे भक्त होते तसेच संतवाड·मयाचे चिकित्सक
नि अभ्यासू भोक्ते होते. ते शिक्षकी पेशाचे होते. त्यांनी तुकाराम व रामदास या
संतांच्या वाज्ञायाचा कसून अभ्यास केलेला होता. इंग्रजी जाणणाऱ्या वाचकांस
त्या दोन्हीं संतांच्या श्रेष्ठ काव्यांचा परिचय व्हावा या हेतूने त्यांच्या काव्यांतील
निःडवक नि उब्दोधक भाग शोधून काढून त्याचा त्यांनी इंग्रजी अनुवाद तयार
केला होता. तो प्रकाशांत यावा यासाठीं त्यांचे प्रयत्न चालू होते; परंतु तें कार्य
त्यांच्या हयातीं पार पडूं शकले नाहीं, यावढल खेद वाबतो. श्री साई बाबा
त्यांच्या आत्म्यास चिरशांति देवोत ही प्रार्थना.

साक्षात्कार

(प्रकरण तिसरे)

लेखक : कै. कै. प्रधान

आता बस परत एकदा आमच्या सासुरवाडीकडे धावूं लागली. परंतु आतां बसमध्ये माझ्या शेजारी पह्यानाभ होता. त्यामुळे बसच्या आंतील वातावरण कसें कुणास ठाऊक पण फारच प्रफुल्लित झाले होते. मला वाटले जो तो पह्यानाभकडे च पहात आहे. नकळतच भोवतालच्या लोकांच्या चेहऱ्यावर त्याच्याबद्दल वाटल असलेली आदरयुक्त श्रीति त्या सर्वांच्या डोळ्यांत मला दिसत होती. तो त्याचें नेहमीचेंच मधुर हास्य करीत होता. त्यावेळेला भोवतालच्या हवेंतून एक विरल प्रकाश बसच्या या टोकापासून त्या टोकापर्यंत पसरला आहे, असें वाटायचें व सर्व उतारू आंतल्या आंत सुखावले आहेत असें त्यांच्या चेहऱ्यावरून दिसायचें. धांवत्या बसमधून ज्या वेळेला तो आपली नजर चौफेर दूर दिसणाऱ्या डोंगरांकडे, मध्ये लांबलचक पसरलेल्या शेतांच्या हिरवळीमधून फेकी, तेव्हां तर आजूबाजूची निसर्गरम्य सृष्टी त्याच्या अंतरंगांत सामावली आहे की काय, असें बघणाऱ्यास बाटे. भोवतालच्या सृष्टीच्या विविध रूपांनी नटलेला तो आदि अनादी अनंतच पह्यानाभ बोलूं लागला कीं त्याच्या सुखानें भोवतालच्या वातावरणांत दृश्यमान होतो आहे, असें मला वाटे.

माझ्या सासुरवाडीच्या रस्त्यावर मध्येंच एक छोटासा पण उंच घाट लागे. त्या घाटांतून बस जेव्हां वळणे घेऊन जात असे तेव्हां दुतर्फी असलेल्या दाट आणि उंच झाडीमधून नानाप्रकारचे पक्षी किलबिल करीत आपले सर्व लक्ष त्यांच्याकडे वेधून घेत. इथून जातांना मी सहजच बाहेर पाहिले. एका सा. ली. २

उंच वृक्षावर एक पक्षानें एक घरटे बांधलें होतें. तिकडे माझी नजर गेली. त्या घरव्यांत बसून पक्षीण आपल्या नुकत्या जन्माला आलेल्या पिलांच्या आनंदाने वासलेल्या चोर्चीत चारा आणि दाणे भरवीत होती. तें सुखदायी दृश्य पाहून मला एकदम बालराजाची आठवण झाली व मी पह्यनाभला म्हणालो, “का रे पह्यनाभ, आपल्या पिलावर किती माया आहे या पाखरांची ? तशीच माया माणसे आपल्या पोराबाळांवर करतात. परतु आमचे वेद, आमची उपनिषदे, पुराणे, सर्वच त्यापासून आम्हास निर्दयपणे दूर रहाण्यास शिकवतात हे कसे रे ?”

हा माझा प्रश्न ऐकून पह्यनाभ थोडा बेळ गंभीर झाला व नंतर आवेगाने म्हणाला, “काय सांगू तुला माधव, सर्व मानवी जीवनालाच क्षणभंगुर, विनाशी असे म्हणून आमच्या धर्मग्रंथानी त्यातला सर्वच रसरंग कसा बिघडवून टाकला आहे. जीवनातले माणसाचे नैसर्गिक वागणेसुद्धा ‘अब्रम्हण्यं’ असे म्हणून टाकाऊ ठरविले आहे. निसर्गाला लाथाडणाऱ्या कोण-त्याही शिकवणुकीतून निसर्गराज परमेश्वर मानवाला कसा प्राप्त होणार ? आता तुझेच बघ, तुला नुकतीच पुत्ररत्नाची प्राप्ती झाली आहे. तुझे पित्याचे हृदय निसर्गतःच त्याच्याकडे प्रेमाने ओढले जाते, त्याला पाहून अगदी मायेने का म्हणाना ओर्धेबून येणार. त्यात काय चुकीचे आहे ? त्याला सुदृढ आरोग्य व उत्तम शिक्षण देऊन आयुष्यात कोणीतरी मोठी व्यक्तिकरावी असे तुला साहजिकच वाटणार. ही सर्वच जर माया असली तर मग या निर्मितीत तरी काय अर्थ आहे ? हे असेच शिकवून या धर्मग्रंथानी आमच्या देशाला भिकारी कसून टाकलेले आहे. आमच्यात एकी करण्याचे तर त्यांना जसलेच नाही; पण वैमनस्याने, मत्सरानें आमच्या देशाचे तुकडे-तुकडे कसून त्यांनी हा देश परकीयांच्या घशांत म्हणजे गुलामगिरींत टाकला. आमच्या प्रत्येक कृतीला आधिभौतिक इच्छेचे प्लास्टर मासून तिच्या पूर्तीला माया म्हणून हिणवून यांनी आमच्या आयुष्यांतला जीवनरसच आटवून टाकला आहे. ‘इच्छा मारा’ या सारखा घातुक संदेश फोफावणाऱ्या मानवी जीवनवृक्षाला विषारी खत घालण्यासारखे आहे. आत्मज्ञान ही माणसाच्या जीवनांतली इच्छेची परिसीमा आहे. खरे म्हणायचें म्हणजे आपल्या लहान-सहान कृतींतून सुद्धां आपण हेच आत्मज्ञान, आत्मसुख मिळविण्याचा प्रयत्न करीत असतो. आपल्या सर्व आधिभौतिक इच्छा आणि त्यासाठी केलेली कृति

आणि धपडडसुद्धां आत्मज्ञान किंवा आत्मसुख मिळविण्याची घडपड आहे. इच्छेचा जन्मसुद्धां प्रेमापोटीं होत असतो, माझ्या सुलाला शिकवून मी मोठा ज्ञानी करणार, पुष्कळ धन मिळविण्यास क्षम करणार, या माझ्या इच्छेचा जन्म माझ्या अपत्यग्रेमाच्या पोटीं झाला आहे. ती घडपड करीत असतांना तिची पूर्ति मी नीतितत्वाला घरून करावी कीं ज्ञिडकारून करावी हें ठरविण्याचा अधिकार मला जगांत आलेल्या अनुभवाचा व बुद्धीचा आहे. मी त्याचा दुरुपयोग केल्यास माझी इच्छापूर्ति जरी जलद झाली असें समजले तरी ही नीतितत्वे ज्ञिडकारल्यासुलै त्या इच्छेची पूर्ति करत असतांना माझ्या सदसद्विवेक बुद्धीला मी जे वेडेवाकडे धक्के दिले, त्यांचा परिणाम, माझी मनःशांति कायमची ढळण्यांत झाल्याशिवाय रहाणार नाही. शिवाय अन्यमार्गाने पैसे मिळविण्याची जडलेली संवय सहसा न सुटता शेवटी माझ्या जीवनात घोकाच निर्माण करणार आणि त्यासुले माझ्या व सुलांच्याही जीवनाला कलंक लागण्याचा संभव आहे तो वेगळाच.

जीवन हें मानवाचा सर्वश्रेष्ठ असा गुरु आहे. अगदीं आधिभौतिक सुखाची भरपूर रेलचेल असतांनासुद्धां मानवी जीवन त्याची ही शिकवणूक सोडीत नाहीं. ती सतत चालूच असते. त्यांतूनच जीवन अंतर्यामी खोल विचार करणाऱ्या माणसास प्रत्येक इच्छापूर्ती बरोबर मिळालेला आनंद, सुख आणि समाधान तात्पुत्रेच आहे, हें शिकवीत असते व मानवाला पाहिजे असलेले सुख आणि समाधान याहूनही जास्त सुखदायी आणि समाधान देणारे असें असले पाहिजे. ह्या निर्णयापर्यंत आणते. अशा अनंत इच्छापूर्तीनंतरच अविनाशी अमर सुखाचा मानवाला साक्षात्कार होतो व मगच त्याला कळते कीं माझ्या अनंत इच्छा या सर्व त्या अविनाशी, शाश्वत सुखाच्या निव्वळ पडळाया होत्या. त्या त्या वेळेला ते ते खरे सुख आणि समाधान नव्हते या पडळायास्वरूप इच्छामधून मी एकच इच्छा सतत करीत होतो. एकच सुख सतत मागत होतो; आणि ते म्हणजे हेच शाश्वत अविनाशी सुख, माझी सतत एकच इच्छा होती आणि ती याच शाश्वत अविनाशी, चिरंतन सुखाची, मला एकच पाहिजे होते आणि ते म्हणजे हाच दिव्य साक्षात्कार. आधिभौतिक इच्छांचे हे महान कार्य सतत चालू रहाण्यासाठी ही विश्वनिर्मिती आहे. या आधिभौतिक ईच्छा मायास्वरूप, पडळायास्वरूप म्हणून

मारुन टाकल्यास या मायेच्या पडळायेच्या दिव्य शिकवणूकीस मानव कायमचा अंतरेल, माया हे मायागर्भित आदिपुरुषाने स्वतःभोवती लपेटलेले तलम रेशमी वस्त्र आहे. त्या खालून त्या आदिपुरुषाचे मानवाला अधिभौतिक इच्छांतून फसवे होईना, पण बेळोवेळी दर्शन होत असते. त्यातूनच तो मायेच्या वस्त्राखालचा आदिपुरुष आपण पाहू शकतो. म्हणजे मायेची भूल व प्रेमाची शाश्वतता यातला फरक जाणू शकतो. समजू शकतो.

मानव आपल्या अपत्यांवर करीत असलेल्या अलौकिक मायेत, वात्सल्यात प्रेम ओतप्रोत भरलेले असते. ते टाकावू नाही. त्यावरील आवरण कोणाचे त्याची शिकवणूक आपल्या बुद्धीला जर आपण दिली तर मायेचा अतिरेक होणार नाहीं. त्याचा अतिरेक ते वाईट तेवढेंच फक्त टाकावू आहे. अपत्यप्रेम हें सर्वच माया आहे असें म्हणून झिडकारण्यानें आपणच आपलें तुकसान करतो.

निसर्ग तरी आपल्याला हेंच शिकवतो. ही भोवतालची माती, झाडे, वेळी, झुडपे, वृक्ष, फळे, फुले, पाखरे आणि जनावरे सर्व सर्व आपणास हेंच शिकवितात. मातीचे कण प्रेमाने एकमेकास घट्ट चिकटून त्याची ढेकळे, दगड, किंबहुना शिला बनवितात. बीजे रोपांना, वनस्पतींना, वेळींना, मोठमोठ्या झाडांना, प्रेमाने जन्म देतात. फुलवेळी, फळझाडे आपल्या अपत्यांना म्हणजे फुलांना व फळांना जोपासून मोठी करून प्रेमाने कटिखांद्यावसून खेळवितात. पाखरे, जनावरे तर अपत्यप्रेमात कोणालाही हार जात नाहींत. पक्षांचे आणि जनावरांचे आपल्या अपत्यावरचे प्रेम आपल्या चटकन डोळ्यांत भरते. त्याची वर्णने आपण किती तरी काव्यातून वाचतो ती किती, किती सुंदर असतात म्हणून तुला सांगू?

“चारा मुखी पिलांच्या चिमणी हळूच देई.

गोठ्यांत वासरांना त्या चाटतात गाई,

वात्सल्य हे पशूंचे मी नित्य नित्य पाही

पाहोनि अंतरात्मा व्याकूळ मात्र होई.”

ही कवि गिरीश यांची प्रसिद्ध कविता तुला आहेतच आहे. अरे. आईबापानी सुलावर माया नाही करावयाची तर ती काय परक्यानी करायची ? फक्त त्या मायेची मर्यादा ओळखूनच सूज्ज माणसांनी ती करावी म्हणजे त्या मायेचे प्रेम अभिदान सार्थ होते आमच्या वेदांल्यानी हा माया आणि प्रेम यामधला फरक विशद करून सांगितला नाही हीच त्यांची मोठी चूक आहे उलट सर्वच जगाला माया म्हणून त्याला त्यानी टाकावू मात्र करून टाकले. थेट पैशापासून तो अपत्यप्रेमावरील सर्वांचा समावेश त्यानी मायेत केल्यामुळे आपले थोर तत्त्वज्ञान निव्वळ दुःखमिश्रित होऊन त्या तत्त्वज्ञानाचे अनुकर करणारी सर्व माणसें निर्जीव, प्रतिगामी आणि दुःखी झाली आहेत. आज अशा निर्जीव, निरुत्साही माणसांपेक्षा पाश्चात्यांच्या अगदी Matesalistle Philosophy चे (जडभौतिक तत्त्वज्ञानाचे) अनुकरण करणारी माणसे शतपटीने बरी. ती मोठ्या घडाडीने उत्साहाने कर्तवगारीने जगाचे डोळे दिपवून टाकतात; आमचे आर्यांचे हे महान दिव्य तत्त्वज्ञान आचारात व विचारात त्याच्या अनुनयाचा नीच असे मुरदाड करून अधोगतीला नेऊन ठेवले आहे त्याचा अंतिम घोर परिणाम असा हा प्रत्यही आमच्या समाजाच्या अधोगतीत आम्हाला दिसत आहे. हे कटू पण सत्य विधान आहे. याचे पुढे तुला प्रत्यंतर येईलंच ”

(अपूर्ण)

साईभक्त नारायणबाबा

अल्प परिचय

नारायण बाबा हे साईबाबांचे अनुग्रहीत भक्त आहेत. त्यांच्यासारखे भाग्य फारच थोड्या लोकांच्या वात्यास येत असते. बालपणीच त्यांचा साई-बाबाशी पितापुत्रांसारखा संबंध जणू काय यदृच्छेने घडून आला.

नारायणबाबांचा जन्म साठ वर्षांपूर्वी उडुपीजवळच्या कृष्णपूर नामक गांवी झाला. ते पांच वर्षांचे असतां एका दिवाळीत त्यांचा व त्यांच्या मातोश्रीचा विमोग घडून आला. त्यांच्या अंगाखांचावर कांहीं अलंकार होते. एका बदमाशांच्या टोळीने त्यांना हेरले आणि त्यांना घेऊन ते पळाले. त्यानी कोठे जावें? त्यानी मद्रास शहर गाठले व तेथे त्या मुलाच्या अंगावर जे कांहीं सोने नाणे होते ते सारे लुबाडून त्याला ते आगगाडीच्या स्टेशनवर घेऊन गेले. मुंबईला जाणारी एक गाडी स्टेशनांत उभी होती. त्या गाडीच्या डब्यांत त्याला हळूच नेऊन ठेविले व आपण पळाले.

कर्मधर्मसंयोग कसा विचित्र पहा! त्याच गाडीच्या डब्यांत शिरडीच्या यात्रेला जाणारा एक भक्तांचा मेळा होता. भक्तमंडळी आपापले सामान व्यवस्थित लावण्याच्या व जागा पकडण्याच्या गडबडीत होती. इतक्यात एका लहान मुलाचे रडणे, ओरडणे त्यांच्या कानावर आदळले!

लहान मूल! जवळपास त्याची काळजी घेणारे कोणी नव्हते. त्या भक्तांना सहाजिकच त्या मुलाची दृश्या आली. त्यानीं त्याला खाऊ देऊन थारावलें व शिरडीस पोहोचेपर्यंत त्याची शक्य ती काळजी त्यानीं घेतली.

शिरडीला येतांच बाबांचे दर्शन घेऊन त्या भक्तांनी त्या मुलास त्यांच्या पायावर घातलें व गाडीत त्याची व आपली कशी मेट झाली, हें ही त्यांना सांगितलें.

त्या मुलास पहातांच साईबाबा एकदम म्हणाले, “माझ्या बाला! शेवटीं तू आलास माझ्याकडे! अरे! मी तर तुझी वाट पहात होतो!”

आणि त्या दिवसापासून तें मूळ बाबांचे फार लाडके झालें. सारीं माणसें त्याची काळजी घेऊ लागलीं. त्याचे प्रेमानें संगोपन करूं लागली.

नंतर बन्याच दिवसांनी आपले मूळ शिरडीत साईबाबांकडे आहे असा त्या मुलाच्या आईबापाला कुटून ना कुटून पत्ता लागला. आईबाप सत्य पडतालून पहाण्यासाठी शिरडीत आले, बाबांना भेटले. मुलाची ओळख पटली. त्याची मागणी त्यानी केली.

बाबा त्यांना म्हणाले, “तुम्हीं मुलाला जन्म दिला खरा; परंतु आतां तो साझा झाला आहे. तो माझ्याकडे राहील. त्याची काळजी करूं नका.”

आणि नारायण साईबाबांकडे राहून लहानाचा मोठा होऊं लागला. त्यानंतर चार वर्षेपर्यंत म्हणजे १९१८ सालीं बाबा समाधिस्थ होईपर्यंत त्यांचा निकट सहवास त्याला लाभला.

साईबाबांना या जगाचा निरोप घेतल्यास आतां पन्नास वर्षे होऊन गेली; परंतु बालपणी त्याच्या मुखातून जे शब्द आले त्याची आठवण नारायण बाबांला अजून येते. ‘अला मालिक है’ व “आपले आरोग्य हीच आपली संपदा “यासारखीं त्याची कित्येक बोधपर वाक्ये त्यांना आजही आठवतात.

साईबाबांनी समाधी घेतल्यानंतर सुमारे दोन वर्षे नारायण हे शिरडीत राहिले, अंध सत्पुरुष अबदुल्लाबाबा यानी त्याना आपल्याजबळ ठेविले होते. अबदुल्ला बाबा हेही साईबाबाच्या भक्तांपैकी एक होते, हे सर्वाना माहीत आहेच.

या जगाचे रहाटगाडगे कसे व कोण चालवितो हे जाणून घेण्याची जिज्ञासा नारायणला स्वस्थ बसू देत नव्हती. त्यासाठी ते अत्यंत व्याकूल झाले होते. कोणाच्या तरी शोधात सारखे होते. तिरुवन्नमलाई येथे रमणमहर्षीं या सत्पुरुषाचे वास्तव्य असल्याची बातमी त्याना लागली. त्याची भेट घेऊन जीवनाचे कोडे उलगडल्यास पहावे असे त्याना तीव्रतेने वाढू लागले.

त्याप्रमाणे ते रमणमहर्षींच्या दर्शनास गेले; आणि त्याच्या आश्रमांत त्यांची सेवा करीत त्यानी ५१६ वर्षे घालविली. ती बहुमोलाची व जीवनाला शांतता देणारी वर्षे होतीं.

त्या काळानंतर रमणमहर्षींनी नारायणाला गाणगापूराला जाऊन श्रीदत्तात्रेयाची भक्ति करायला सांगितले. त्याप्रमाणे ते गाणगापूरला गेले व तेथे श्रीदत्तमहाराजांच्या एकनिष्ठ सेवेत त्यानी दोन वर्षे खर्च केलीं.

गाणगापूर येथे असतां एके दिवशीं त्यांना साईबाबांचा दृष्टांत झाला. ते सांगतात कीं स्वप्रांत मला साईबाबा दिसले. त्यानी मला आशीर्वाद देऊन सांगितले आहे कीं, “मानवजातीची सेवा कर. गोरगरीब व दलित वर्ग दुःखांत दिवस कंठीतात त्यांच्याकडे लक्ष पुरव. दीन दुबळ्यांचे अश्रू पूस. असत्याच्या मार्गानें जाणांचे मार्गदर्शन कर. त्यांना चुकीचा मार्ग सोडायला सांग. हाच तुझ्या कल्याणाचा मार्ग आहे. मी तुझ्या पाठीशी सतत उभा आहे असे समज.”

बाबांवर नारायणची असीम श्रद्धा आहे. ती पडताळून पहावी या बुद्धीने त्यानी आपल्या कांहीं मित्रांवर प्रयोग करून पाहिले आणि ते यशस्वी ठरले. नारायणाची खात्री झाली कीं सत्कृत्यांत बाबा आपल्या पाठीशीं आहेत.

कधीं कधीं ते हात हालवायचे; वर खालीं करायचे आणि अपेक्षित वस्तू यांच्या हातांत यायची. उदीच्या सहाय्याने त्यानीं असंख्य लोकांना आराम दिला. असंख्य लोकांचे दुःख निवारण केले.

आजच्या काळाच्या दृष्टीने ही कितीतरी महत्त्वाची व आकर्षक घटना होती. तिचे आकर्षण आजच्या काळात कोणाला बरं वाटणार नाहीं !

वरील वार्ता हां हां म्हणतां सर्वत्र वाञ्यासारखी पसरली. जवळचे दूरचे लोक नारायणबाबांच्या दर्शनास येऊं लागले. झुंडीच्या झुंडी लोट्टू लागल्या. कोणत्याही प्रकारे न कंटाळतां नारायणबाबा प्रत्येकाचे दुःख समजून घेऊं लागले व आपल्यपरीनेंते दूर करण्यासाठीं झाटू लागले.

या जगांत सुखी माणसांपेक्षां निरनिराळ्या प्रकारच्या दुःखानें पीडलेल्या माणसांचाच भरणा सर्वाधिक आहे. आणि म्हणून तर साईबाबां सारखे महापुरुष मानव जातीचे दुःख निवारण करण्यासाठीं या भूतलावर अवतीर्ण होत असतात.

नारायणबाबानीं साईबाबांच्या आदेशास अनुसरून कांहीं काळ हें जनता दुःख-निवारणाचे कार्य केले आणि नंतर ते बद्रिनाथच्या यात्रेसाठीं बाहेर पडले.

बद्रिनाथ म्हणजे नगाधिराज. हिमालयाच्या आसमंतातील ती महायात्रा होती. आपणास आत्मज्ञान अजून व्हायचे आहे व ते प्रयत्न करून जवळ केलेच पाहिजे या भावनेने ते बाहेर पडले होते. या यात्रेत अवघड ठिकाणी व दुर्गम ठिकाणी त्यांची कांहीं तपस्वी ऋषि मुनीशी गांठ भेट झाली. भक्ति-भावाने ते प्रत्येकाकडे पहात असत.

एके दिवशी दुर्गम भागात भटकता भटकतां कोणी एक ऋषी शीर्षासन घालून उभे असलेले त्यानी पाहिले. त्याच वेळी नारायणबाबांनी ठरविले की या ऋषीशी आपण संबंध जोडायचाच. त्या हेतूने ते रोजच्यारोज त्यांच्या आश्रमाकडे जाऊ येऊ लागले. कोणी कोणाशी बोलत नसे, सारी नितांत स्तब्धता !

एके दिवशी अचानकपणे त्या ऋषिवराचें शीर्षासन खालीं कोसळले आणि त्यांचे पाय नेमके नारायणबाबावर आदलले ! तो योगायोग होता.

नारायणबाबांनी दोन्ही पाय घट्ट उराशी कवळून त्याचवेळी त्यांना साष्टांग प्रणिपात केला.

नारायणबाबांना वर उठवून ते ऋषिमहाशय म्हणाले. “तुम्ही मला ओळखले. एवढे बस्स झाले. तुमचे गुरुजी शिरडीचे साईबाबा. त्यांचीच भक्ति करा.”

असे आहे नारायणबाबाचे जीवनकार्य, “तुम्ही चमत्काराच्यामागे कां लागता ?”

या प्रश्नाचें उत्तर देताना ते म्हणतात, “मी नाही. लोक चमत्काराच्यामागे लागतात. या कलियुगात चमत्काराशिवाय नमस्कार नाही असा खरा प्रकार आहे. जमत्कार दाखविल्याशिवाय लोकांचे लक्ष देव-धर्माकडे वळतच नाही, त्याला काय करणार ? लोकांची धर्मभावना, देवावरील श्रद्धा झपाव्याने उडत चालली आहे. ही फार वाईट गोष्ट आहे. यात कल्याण नाही. अकल्याण आहे, हें कोणी सागायचे ? आणि सांगून तरी कोण तयार आहे ऐकायला ? लोक अधोगतीला जात चालले आहेत. मानवी जीवनमूल्ये नाहीशी होत आहेत. अशा या मानवाचे मार्गदर्शन करण्यासाठी अधूनमधून चमत्कारांचे धक्के देणे जरूर वाढू लागले आहे. आपल्या सनातन धर्माचे पुनरुज्जीवन होणे अत्यावश्यक आहे.

“या जगाचा सूत्रधार परमेश्वर आहे. त्याची आम्ही ओळख पटवून घेतली पाहिजे. त्याने आमच्यासाठी सर्व काही निर्माण करून ठेविले आहे. त्याचा आम्ही उपयोग करून घेतला पाहिजे. तो आम्हाला योग्यप्रकारे करून घेता येत नाही.”

त्यांच्याकडे संदेश मागण्यांत आला असतां ते म्हणाले, “तुम्ही कोण त्याही धर्माचे असा. आपल्या आवडत्या देवावर संपूर्ण श्रद्धा ठेवा आणि त्या

इष्ट देवतेच्या आराधनेसाठी दिवसांतील थोडा तरी वेळ राखुन ठेवा. तुमच्य कल्याणाचा तो मार्ग आहे. रोजच्या जीवनांत सत्कृत्यांची माळ गुंफीत जा. आणि तीच आपल्या इष्ट देवतेला भक्तिभावपूर्वक अर्पण करीत जा. भूतदया, परोपकार, गरीबांस सहाय्य हें तुमच्या जीवनाचें मुख्य सूत्र होऊं घा.”

आत्मवोध, आत्मशुद्धि व परमेश्वरी साक्षात्कार करून वेण्यासाठी प्रत्येक मुमुक्षुने भक्तिमार्गाची व नामस्मरणाची कांस धरावी असे सार्वभक्त नारायण बाबा नेहमी सांगत असतात.

नारायण बाबांचें वेदान्तविषयक व शास्त्रसंबंधीं ज्ञान आश्र्वयकारक आहे. ती त्यांना भगवंताची देणगी आहे. जगांत ज्या घडामोडी घडत असतात त्यांचे त्यांना अचूक व परिपूर्ण ज्ञान असते. कोणती एक घटना माहीत नाही असे नाही. त्याचप्रमाणे त्यांची स्मरणशक्तीही फार दांडगी आहे. गतकाळांतील कोणतीही घटना असो. ते ती विगतवार व अचूक सांगूं शकतात.

स्वामी विवेकानंदांचे सुयोग्य सारक

पुण्यवंतांच्या पदस्पर्शानें एकेका स्थानाला महत्त्व प्राप्त होत असते. त्या स्थानाला प्राप्त झालेले महत्त्व वर्षानुवर्षे असंख्य लोकांना प्रेरणादायी ठरत असते. तें स्थान पवित्र यांत्रेला पात्र होऊन रहात असते. सारनाथ येथील बोधिवृक्षाखालीं ध्यानस्थ बसलेल्या गौतमबुद्ध सिद्धार्थाला देव पावला. तेथें त्याला आत्मज्ञानाची प्राप्ति झाली; त्याचप्रमाणे सिद्धार्थ बुद्ध पदवीला पोहोचला.

त्याचप्रमाणे नरेंद्राला—स्वामी विवेकानंदाना केपकामोरीन थेथें कन्याकुमारी मंदिरांत रात्रभर ध्यानस्थ बसले असतां आत्मज्ञान झाले असें मानण्यांत येते. स्वामी विवेकानंद आज आपल्यांत नाहीत; परंतु ज्या पवित्र स्थानाने त्यांना

कर्तव्याची प्रेरणा दिली व कर्तव्यपालनाचें ओजस्वी सामर्थ्यही दिलें तें कन्याकुमारी स्थान तेथील ती प्रचंड शिला काळाच्या व लाटांच्या मान्याला दाद न देतां आजही शाबूत आहे. या स्थानावरून स्वामीजीनीं आपल्या देशबांधवांस उद्देशून जो तेजस्वी संदेश दिला त्याचा परिचय यापूर्वीच सपादकीय लेखांतून करून देण्यांत आलेला आहे,

ज्या स्थानावर १८९२ सालीं वेदान्त धर्माच्या दिग्विजयासाठीं अमेरिकेस जाण्यापूर्वी स्वामी विवेकानंद आखूद झाले व ज्या स्थानावरून त्यानीं भगवंताच्या कृपाप्रसादाची याचना केली त्या समुद्रवेष्टित स्थानाला विवेकानंदशिला असें म्हणतात.

स्वामी विवेकानंदांची अत्यंत भव्य नि उज्ज्वल कामगिरी त्याचप्रमाणे परदेशीय व स्वदेशीय लोकांवर त्यानीं जो प्रभाव पाडला व जो प्रभाव आजही कायम आहे व असंख्य लोकांना आजही प्रेरणादायी होऊन राहिला आहे, त्यांचें कायमचें भव्य स्मारक त्या ठिकाणीं करण्यांत यावें, असें कांहीं लोकांना वाढूं लागलें व त्याचेंच फळ म्हणजे विवेकानंदशीला स्मारक समितीची १९६२ साली झालेली स्थापना होय. सुमारे सात वर्षे झालीं त्या घटनेला. आस्ते आस्ते का होईना, परंतु त्या समितीचें कार्य अव्याहत चालू आहे.

या समितीशीं आपल्या देशांतील निरनिराळ्या क्षेत्रांत वावरणारी थोर-थोर माणसें निगडित झालीं आहेत. बहुतेक प्रांतिक सरकारांनीं या कार्याला हातभार लावण्याचें ठरविलें आहे. त्याप्रमाणे मद्रास सरकारने आपल्या ताब्यांतील ती पवित्र जागा समितीच्या ताब्यांत दिली आहे. त्या जागीं चांगल्या टिकाऊ दगडांचें एक मंदिर उभारण्यांत येत आहे. तसेंच त्याठिकाणीं स्वामी-जींचा भव्य पुतळाही ठेवण्यांत येणार आहे : आसाम, हरियाना, मध्यप्रदेश पश्चिम बंगाल व उत्तरप्रदेश या प्रांतिक सरकारांनी प्रत्येकीं सव्वा लक्ष रु. देणगी या कार्यासाठी दिलेली आहे. इतर प्रांतिक सरकारे व उदार गृहस्थाकळून अशाच उदार देणग्या मिळण्याची अशा आहे; तामिळनाड सरकारने तर कांहीं महत्त्वाचें व जरूर असलेले बांधकाम करण्यासाठीं तीन लक्ष रु. खर्च करण्याचें योजिलें आहे.

श्रीशंकराचार्य प्रणीत प्रश्नोत्तर माला

प्र. :- आम्ही कोणत्या गोष्टी शिकण्यासाठी मनापासून घडपड करावी ?

उ. :- ज्याला गुरु मानिले त्याची वचने आचरणांत आणण्यासाठी आम्ही अहर्निश घडपड करावी.

प्र. :- गुरु तरी कोणाला म्हणावयाचे ?

उ. :- ज्याला सत्याचा साक्षात्कार झाला आहे व जो आपल्यावर विसंबून असलेल्या शिष्याच्या आध्यात्मिक कल्याणाची काळजी वहातो.

प्र. :- कोणती गोष्ट विलंब न लावतां करणे जरूर आहे ?

उ. :- आपले जीवन आणि मृत्यु यांना जखऱ्यान ठेवणारा जो मायेचा साखळदंड आहे तो लौकरांत लौकर तोऱ्यान टाकणे अत्यंत जरूर आहे.

प्र. :- आपल्या मनावर समाधानकारक किंवा आनंद देणारा परिणाम कोणत्या गोष्टीमुळे घडून येतो ?

उ. :- धर्मानें - सातत्यानें सतत सत्कृत्ये करीत राहिल्यानें.

प्र. :- पवित्र मानव कोणाला म्हणावयाचे ?

उ. - जो सर्वप्रकारच्या दोषांपासून मुक्त आहे तो.

प्र. - सुशिक्षित किंवा ज्ञानसंपन्न कोणाला म्हणावयाचे ?

उ. - ज्यानें आत्मज्ञान भिळविलें त्याला.

प्र. - आम्ही कोणत्या प्रकारच्या जीवनाची अभिलाषा करावी ?

उ. - आम्ही प्रथमतः स्वतःच्या कल्याणासाठीं परोपरीने झटावे व त्याच बरोबर दुसऱ्याच्या कल्याणाकडे ही आम्हीं लक्ष पुरवावे.

प्र. - आपल्या दृष्टीने खरेखुरे चोर कोण ?

उ. - आमच्या इंद्रियांना भुरळ घालून जे आमचा सत्यानाश करतात ते.

प्र. - जीवनाला बंधनांत गुरफून ठेवणारी गोष्ट कोणती ?

उ. - आशा आकांक्षा, इच्छा,

प्र. - आमचा शत्रू कोण ?

उ.—आळस ! हें का सांगायला पाहिजे ?

प्र.—प्रत्यक्ष आंधक्यापेक्षांही अधिक आंधला कोण बरे ?

उ.—ज्यानें आपलीं इंद्रियें ताब्यांत ठेवण्याचें आपलें कर्तव्य ओळखलें नाहीं तो.

प्र.—खरा शौर्यशाली कोण ?

उ.—ज्यानें दुर्गुणांस चीत करून त्यांच्यावर विजय मिळविला तो.

प्र.—कानांस संतोषविणारें व बलशाली करणारें अन्न कोणते ?

उ.—साधुसंतांची शिकवण.

प्र.—दारिद्र्य कशाला म्हणावयाचे ?

उ.—असमाधान हेंच दारिद्र्य.

प्र.—आदरणीय व वांछनीय जीवन कोणते ?

उ.—दोषरहित जीवन.

प्र.—जागृत कोणाला समजावयाचे ?

उ.—जो ज्ञानी आहे तो.

प्र.—झोपी गेलेला कोण ?

उ.—जो अज्ञान पंकांत रुतला आहे तो.

प्र.—या जगांत अशाश्वत काय ?

उ.—तारुण्य, संपदा व वय.

प्र.—चंद्र किरणाप्रमाणे लोकांस सुखविणारें जीवन कोणते ?

उ.—सज्जनांचे जीवन.

प्र.—नरकवासासारखे जीवन कोणते ?

उ.—दुसऱ्यांच्या उपकाराखाली जीवन कंठणे.

प्र.—खरे सौख्य कृशांत आहे ?

उ.—दुसऱ्यांसाठीं वाटेल तो त्याग करण्यांत.

प्र.—या जगांत आपण कशाच्या ग्रासीसाठीं घडपड करावी ?

उ.—दुष्परिणामांना कोणत्या गोष्टीला तोंड द्यावें लागते ?

उ.—अहंकारामुळे.

प्र.—या जगांत आपणास खरे सुख वशामुळे मिळते ?

उ.—सज्जनाच्या सहवासासुळे.

प्र.—मृत्युपेक्षांही अत्यंत वाईट अशी गोष्ट कोणती ?

उ.—मूर्खपणाची वागणूक.

प्र.—ज्याचें मोल करतां येणार नाहीं अशी गोष्ट कोणती ?

उ.—एखाद्यास अगदीं योग्यवेळीं केलेली मदत.

प्र.—आम्ही कशासाठीं महत् प्रयास करावे ?

उ.—शिक्षणसंपादन, परोपकार व स्वतःचें आरोग्य.

प्र.—पवित्र माणूस कोणास समजायचें ?

उ.—ज्याचें आचरण पवित्र आहे तो.

प्र.—जग जिंकण्याची आकांक्षा कोणी बाळगावी ?

उ.—ज्याच्याजवळ सत्याचें व धीराचें (पेशन्स) पाठबळ पूर्णपणे आहे त्यानें

प्र.—देवादिकांनीही ज्याची आराधना करावी असा कोण ?

उ.—जो भूतदयेने भारलेला आहे, ज्याचे अंतःकरण दयाळ व मायाळ आहे तो.

प्र.—संपत्ति मिळविण्याचे योग्य मार्ग कोणते ?

उ.—सदाचार व न्यायनीती.

प्र.—आंधळा कोणाला समजावयाचें ?

उ.—ज्ञानी असूनही जो दुष्कृत्यें करतो तो.

प्र.—बहिरट कोण ?

उ.—जो सदुपदेश ऐकत नाहीं तो.

प्र.—मुका कोण ?

उ.—जो योग्य वेळीं जरूर तें बोलत नाहीं तो.

प्र.—खरी देणगी कोणती ?

उ.—जी न मागतां योग्यवेळीं दिली जाते ती.

प्र.—मित्र कोणाला म्हणायचें ?

उ.—जो आम्हाला पाप करण्यापासून परावृत्त करतो तो,

शीखांचे गुरुश्रेष्ठ नानक

चरित्र व उद्घोषक जीवनकार्य

लेखक : श्री. आप्पाराव

पंजाबमध्ये व इतरत्र या देशांतील हिंदुसुरलीम समाजात वैरभाव नांदत होता व आजही तो नांदत आहे. मानवांनी बंधुभावानें वागावें, नेहमीं उद्योगांत राहून आपला उत्कर्ष साधावा, वैरभावाला फाटा द्यावा, परमेश्वर एकमेव आहे त्याची भक्तिभावानें आराधना करावी, प्राण द्यावा लागला तरी अन्यायाशीं जोरदार सामना द्यावा. जातिभेदाला तिळांजली देऊन सर्वभूतीं प्रेमभावानें वागावें. सदाचारानें, व नेमानें वागावें ही त्यांची सर्वकल्याणकारी तत्वे होतीं. हिंदूधर्म व सुसलीम धर्म या दोन्हीं धर्मातील मूलभूत मौलिकतत्वांचे समीकरण म्हणजे शीख धर्म, हीं तत्वे त्रिकालाबाधित आहेत आणि त्यांमुळे शीख धर्म पांचशे वर्षे होऊन गेलीं तरी यात्किंचितही रोडावला नाहीं.

मानवजातीच्या बाबतींत नानकांचे अंतःकरण विशाल होते. सर्वांची निर्मिती करणारा परमेश्वर एक आहे; मग, आपण सर्वांनीं परस्परांशीं बंधुभावानें वागणे हें

आपले कर्तव्य आहे; या तत्वाच्या बळावर त्यानी हिंदू-मुस्लीम समाजाना जवळ आणिले. असहिष्णुता व कट्टर धर्माभिमान यामुळे त्या कालात वावरणे महाकठीण होते. त्या बिकट परिथतीत. दोन्ही समाजांतील विचारवंताचे समाधान करणारा व दोन्ही समजांतील लोकांना सन्मार्गास लावून त्यांच्या सर्वांगीण उन्नतीस कारण होणारा असा शीखधर्म त्यानी स्थापन केला. तेथे जातिभेद नाहीं, धर्मकांड नाहीं, मध्यस्थाची, पुरोहिताची, जरूरी नाहीं, चमत्कारांना थारा नाहीं. ज्याचा त्याने एका परमेश्वरावर संपूर्ण श्रद्धा ठेवून, अंतरी बंधुभाव बाळगून व कसून उद्योग करून उद्धार करून घ्यावयाचा अशी होती त्याची थोर तत्त्व.

या उदार तत्त्वप्रणालीमुळे दोन्ही समाजांत त्यानी इतकी लोकप्रियता संपादन केली होती की, त्यांच्या निधनोत्तर अंत्यसंस्कार कोणी करावे याबद्दल वाद निर्माण झाला. साईबाबांच्या बाबतीत असाच प्रकार घडला होता नाहीं का?

माणसे नाना प्रकारच्या दुःखांनी व अज्ञानाच्या पायी होरपळली जात होती. नानक यानी दाखवून दिले की, देव एक आहे; तो सर्वांचा पालनकर्ता व दुःखहर्ता आहे. मात्र माणसांनी आपापली कर्तव्ये पार पाडण्यासाठी झटावे, त्यात चुकारपणा करूं नये.

देवाच्या दरबारांत किंवा कुठेही कोणी लहान नाहीं वा मोठा नाहीं. सर्व सारखे आहेत. कोणी कोणात दुजाभाव बाळगून नये. कोणी कोणाला कमी लेखू नये व दुसऱ्याचा स्वार्थासाठी पाडाव करण्याचा प्रयत्न करू नये. ‘एकमेका सहाय्य करू; अवघे धरू सुपंथ’ ही होती त्यांची शिकवण. ती किती मौलिक होती, हे का सांगितले पाहिजे? खालच्या व पददलित वर्गाबद्दल त्यांना आत्यंतिक करुणा वाटत असे. त्यांच्यासाठी त्यांचा जीव तळतळत असे. तींही भगवंताचीं लेकरे आहेत. त्यांनाही इतरांप्रमाणे सुखासमाधानांत जगण्याचा हळ आहे असें मानून त्यांच्या उद्धारासाठीं व त्यांना शक्य त्यापरीने वर आणण्यासाठीं ते जीवनभर झटले. जे गरीबांसाठीं, मागासलेल्यांसाठीं व दुःखाकषी लोकांसाठीं मनोभावे झटतात, त्यांच्याच जवळपास भगवंत असतो असे ते सांगत असत. मानवसेवा,

दलितांची सेवा हाच त्यांचा धर्म होता. तेच त्यांनी आपले कर्तव्य मानिले व ते इमाने इतबारे पार पोडण्यांत आनंद व सभाधान मानिले.

सत्याचरण हेच धर्माचरण. सर्व धर्मांचा मुख्य गाभा सत्याचरण हाच आहे. तेव्हां कोणीही आपला धर्म सोडण्याचे कारण नाही. स्वधर्मात राहून सत्याचरण केले, स्वकर्तव्य इमाने इतबारे पालन केले म्हणजे धर्मसाधन झाले असे ते वारंवार सांगत असत व स्वतः त्याप्रमाणे वागत असत. सत्याचरण, सदाचार हाच आहे खंबीर पाया सर्व धर्मांचा. मग स्वधर्म सोडून इतरत्र भटकण्याचे कारणच काय?

किती उदात्त शिकवण आहे त्या महापुरुषाची? ती आचरणांत आणण्यासाठी झटणे हेच आपले कर्तव्य आहे.

अशा या महाभागाचा जन्म लाहोरपासून चाळीस मैलांवर असलेल्या तळवंडी नामक एका खेड्यांत झाला. त्यांच्या वडिलांचे नाव होते काळू. ते हिंदुधर्मीय होते व जातीने खत्री होते. त्याच खेड्यात ते हिशोब खिशोब संभाळण्याचे काम पहात अतत. तोच त्यांच्या पोटाचा व्यवसाय होता.

नानक हे त्यांचे चिरजीव, त्यांच्याठायी बालपणापासून अभिज्ञता-जाणते पण – आढळून येत असे. वयाच्या सातव्या वर्षी वडिलानी त्याना शाळेत दाखल केले. त्याचे शिक्षक सुल्लक्षरे शिकवू लागले तेव्हा त्या वयातील त्यांची हुशारी व तरतरी पाहून ते आश्रयचकित होत असत. देवासंबंधी, धर्मासंबंधी व आपल्या सर्वगड्यांसंबंधी थक करून सोडणारे उद्घार त्यांच्या तोळून निघन असत. हे बाळ इतरांसारखे नाही त्याच्याठायी काही तरी असामान्यत्व आहे याची खूणगाठ त्या शिक्षकाने बाधिली.

शिक्षकाला ब्रह्मज्ञानाच्या गोष्टी सांगणारा मुलगा शिक्षक त्याला अधिक ते काय शिकविणार? अक्षर ओळख व तत्कालीन जुजवी शिक्षण झाल्यानंतर नानकाने त्या शाळेला राम राम ठोकला व जध्ययन वाचन, मनन व ध्यानधारणा त्यांनी स्वतःच धरी बसून चालू केली.

तो गाव जंगलांनी वेष्टिलेला होता. जंगलात जावे, एका तांत काळ घालवावा, कोणी साधुपुरुष भेटले तर त्यांच्याशीं संधान बांधावें हा त्यांचा नित्यक्रम होऊन राहिला होता. संतसेवा, गुरुसेवा ही महत्वाची असते. काय वाचावें, कसें वागावें, साधना कोणत्या रीतीनें करावी, यांचे ज्ञान सा. ली. ३

त्यांना कसून घ्यायचे होतें. गुरुसुखाशिवाय ते कसें होणार? जंगल भागांत कालक्रमणा करीत असतां त्यांना सृष्टिसौंदर्याचे व सुंदर सृष्टि निर्माण करणाऱ्याचे भारी आकर्षण वाढू लागले. त्यांतच ते रममाण होऊं लागले. ध्यानधारणा व विचार मंथन सुरु झाले.

वडिलांचे या मुलावर लक्ष होतें. तो वारंवार जंगलांत जाऊन रहातो व साधु आणि फकीर यांचा सहवास त्याला आवडतो हें वडिलांच्या नजरेस यायला फारसा वेळ लागला नाहीं.

त्या काळांतील इतर वडील तसे नानकचे वडील. त्यांची दोन उद्दिष्टे होतीं. नानकने चांगलीशी नोकरी मिळवून ती सांभाळावी व त्यानें विवाहबद्ध होऊन संसाराचा गाडा आपल्याप्रमाणे किंवा इतरांप्रमाणे पुढे रेटावा. पंजाबांत त्याकाळीं पर्शियन भाषेला फार महत्व होतें. त्या भाषेवर त्यानीं चांगला काबू मिळवून एखादी चांगली नोकरी स्वीकारावी. या हेतूने त्यानीं त्यांच्यासाठी एका पर्शियन शिक्षकाची योजना केली. त्या शिक्षकालाही पूर्वीच्याच शिक्षकप्रमाणे अनुभव आला. या बाळाला शिक्षकिण्याइतके ज्ञानभांडार आपल्यापाशीं नाहीं 'अशी त्याची खात्री पटली.

नानक नऊ वर्षांचे झाले तेव्हां त्यांचे मौजिबंधन करण्याचा घाट वडिलांनी घातला व तो जुळवूनही आणिला.

मौजिबंधन म्हणजे जानवे धारण करण्याचा विधी. उपाध्यायानें नानकला जानवे मंत्रून दिलें. तें हातांत घेऊन नानक म्हणाले, मी हें धारण करतो; परंतु याच्या गाठीबरोबर मला माझ्या मनांत अशी गांठ दृढ वांधतां आली पाहिजे कीं, सत्यापासून व माझ्या कर्तव्यपालनापासून मी कधीही दूर जाणार नाहीं. अशा प्रकारचे सामर्थ्य तुम्हीं मला दिलेल्या जानव्यांत आहे का? नाहीं-पेक्षां त्यापायीं खर्च झालेल्या कापसाचा काय वरे उपयोग? मी या जगांतून जाईन तेव्हां माझें सत्याचरण व माझी कर्तव्यनिष्ठा हींच माझ्याबरोबर येऊन माझ्या उपयोगी पडतील व इहलोकींही त्याच गोष्टी माझ्यामार्गे शिळ्डक रहातील, जानवे माझ्या आत्म्याबरोबर येणार नाहीं!

वयाच्या चौदाव्या वर्षी त्या कालानुरूप नानकाच्या वडिलानीं त्याचा विवाह केला. कोणाला दुखवावे असें त्यांना वाटत नसे. कांहीं काळ ते संसारांत राहिले. त्यांत रमणे शक्यच नव्हतें. त्यांचे सत्याचरण, कर्तव्याचरण, सतत वाढत्य

प्रमाणांत चालू होतें. त्यांना दोन मुळे बाळे झालीं. आणि त्यानंतर त्यांचे मन संसारावरून उडालें. वडिलांस फार चिंता वाढू लागली. आपला पोरगा बिघडत चालला अशी धास्ती त्यांना वाढू लागली. उद्योगधंद्यांत त्यांचे मन रमावै म्हणून त्यांनी नाना प्रयास केले. त्यांनी गोपालन करून दुधाचा व्यवसाय करावा म्हणून केले; त्याला शेतीवाडीकडे खेचण्याचे प्रयत्न करून पहाण्यांत आले. तेही फसले, नंतर त्यांना व्यापारधंद्याकडे वळविण्याचा प्रयत्न करून पहाण्यांत आला व तोही फसला ! त्यांचे मन कुठेही रमत नव्हते,

त्यांच्या मातोश्रीनेही त्यांचे मन वळविण्याचे पराकाष्ठेचे प्रयत्न केले. एकसारखें देव देव करीत काय बसायचें ? पोटापाण्याचा उद्योग नको का करायला ? आई म्हणायची. परंतु नानकचे लक्ष कोणाच्याही म्हणण्याकडे नव्हते.

कोणाचेंच ऐकेनात व आपल्याच विचारांत सदा सर्वकाळ, त्यांचे वागणे जगरहाटीप्रमाणे नव्हते, सभोवारच्या नातलगांना व इतर लोकांना त्यांचे वागणे विचित्र वाढू लागले. याला वेड तर लागले नाही !

अशा स्थितींत करायचे काप ? एक वैद्यराज शोधून काढण्यांत आले व व त्यांना नानकला दाखविण्यांत आलें, त्यांनी नानकला न्याहाळून पाहिले. त्यांना कांहींच कल्पना करतां येईना; तेव्हां त्यांनी विचारलें, “बाबा तुला होतें आहे तरी काय ? काय वाटते ते एकदां सांगून टाक पाहूं !”

“काय वाटतं ते सांगू म्हणतां तर सांगतो, भगवंतांची आणि माझी ताटातूट झाल्यासारखें वाटत आहे मला ! मला वाटते त्याचें स्मरण करण्यांत मी सारा वेळ घालवावा. आणखी काय वाटतं सांगू ? एके दिवशीं मृत्युच्या पाशाने मी कायमचा जखडला जाणार आहें. त्यापूर्वीं मला माझ्या कल्याणासाठीं कांहीं तरी केले पाहिजे, हे शरीर रोगांनी कधी जर्जर होऊन जाईल त्याचा नेम नाहीं ! हे वैद्यराज ! तुम्ही कसलं औषध मला देणार आहांत ? सोडून घ्या तो विचार !”

एक संशय फिटला ! परंतु नानकच्या आईवडिलांस त्याना मार्गावर कसे आणावे हे समजेना. वडील अत्यंत चिंतातूर स्थितीत होते. त्यांना अन्न गोड लागत नव्हते. इतक्यात एक प्रकाशकिरण दिसून आला. वडिलांचे जांवई जयराम यानी या परिस्थितीतून मार्ग शोधून काढिला. जयराम म्हणजे नानकची भगिनी नानकी हिचे पतिराज; ते सुलतानपूर

येथे हुद्याच्या जागी होते, त्या भागाचे गव्हर्नर होते त्यावेळी दौलतखान लोदी, जयरामला ते चांगले ओळखत असत, नानक वडिलांच्या समाधानासाठी सुलतानपूरला गेले. गव्हर्नरने त्याना सरकारी स्टोअर कीपरची जागा दिली, ती जागा त्यांनी अत्यंत प्रामाणिकपणे संभाळिली. गव्हर्नर त्यांच्या कामगिरीवर खूष झाले व त्यांना जादा तनखा देऊ लागले, नानाकला द्रव्यलालसा मुळीच नव्हती. स्वतःच्या खर्चापुरता पैसा ठेऊन बाकीचा गोरिबांस दान धर्म करण्यात ते खर्चू लागले. खालच्या वर्गांतील लोखंकांचे खडतर दारिद्र्य पाहुन त्यांचा जीव तळमळे. त्यांचे दैन्य दूर करण्यासाठी ते परोपरीने झाडू लागले. साधू, सन्यासी, फकीर यांच्याशी त्यांचा संबंध वाढू लागला. आपले कामकाज सांभाळून बाकीचा वेळ ते देवधर्माकडे निष्ठापूर्वक लावू लागले. गरिबांची व पतितांचा सेवा त्यांना गोड वाढूलागली. गव्हर्नरची मर्जी त्यांनी संपादन करून घेतली. तिच्या बळावर त्यांनी अनेकास पोटापाण्यास लाविले. अनेकांच्या काळोरुया घरांत प्रकाशज्योत पेटविली व अनेकांचे आशीर्वाद संपादन केले.

अशा रीतीने नानकाच्या आयुष्याचे दिवस देवभक्तीत व लोकसेवेत जात होते. रोज सकाळी उठून तेथील नदीवर स्नानास जावयाचे व ईश्वरचिंतनांत प्रातःकाळ घालविष्याचा त्यांचा नित्यक्रम होता. एके दिवशी सकाळी नित्याप्रमाणे ते स्नानास गेले ते परत घरी आलेच नाहीत. ध्यान धारणेत असतां त्यांना दृष्टांत झाला कीं, “मी तुझ्यावरोबर अहर्निश आहें. कशाचीही चिंता करू नकोस. तुझ्यावर माझा वरदस्त आहे असें समज व जे जे तुझे अनुकरण करतील ते जगांत सुखी होतील. तूं बाहेर पड. माझ्या नामाचा प्रचार कर, तेंच जगाचा उद्घार करण्यास समर्थ आहे अशी जगाची खात्री पटव. नामसंकीर्तन, अन्नसंतर्पण, गरीबांची सेवा, सर्वत्र बंधुभाव व प्रेमभाव यांचा प्रचार कर. ही जवाबदारी लोककल्याणासाठी मी तुझ्यावर सोपवीत आहे.”

असें सांगतात कीं, नानक यांस हा जो साक्षात्कार झाला त्यावेळीं ते नदीच्या प्रवाहात तीन दिवस आणि तीन रात्री त्या साक्षात्काराच्या गुंगीत होते. त्यांना आपल्या देहाचें भान नव्हतें. त्यांची सर्वत्र शोधाशोध चालू होती. आणि अकस्मात ते जलप्रवाहांतून बाहेर आले व तडक आपल्या घरीं गेले

त्यांचे स्वतःचे म्हणून जें जें कांहीं होतें तें सारें त्यानीं गोरगरीबांस वाढून टाकलें. स्वतःजबळ कांहीं ठेविलें नाहीं. नंतर त्यानीं एक दिवस मौन पालन केले. त्यानंतर त्यांच्या मुखातून एक वाक्य बाहेर पडलें. तें कोणतें? ते म्हणाले, कोणी हिंदु नाहीं व कोणी मुसलमान नाहीं. प्रत्येक जण आपापल्या धर्माची तत्त्वे विसरून गेला आहे. आपल्या धर्माचीं तत्त्वे जो पालन करतो तोच खरा हिंदु किंवा खरा मुसलमान. सुलतानपूरच्या गव्हर्नरने त्याला खरा मुसलमान कोण या बदल काही प्रश्न विचारले. त्याची त्यानी जी उत्तरे दिली त्यावर कोणालाही कांहीं बोलतां येण्यासारखे नव्हते.

गुरु नानक यांचे ध्येय निश्चित झालें. त्याना खरा धर्म कोणता याची संपूर्णतया जाणीव झाली. त्याचा सर्वत्र प्रचार करणे व जनतेला सन्मार्गाला लावणे हें कार्य त्याना पार पाडावयाचे होतें. हे ईश्वरदत्त कार्य आहे व त्याचा सर्वत्र प्रचार ही ईश्वरी आज्ञा आहे अशी त्यांची सार्थ भावना झाली. त्यानी आपल्या नोकरीचा राजीनामा दिला व कशाचीही लालसा शिळ्क ठेविली नाही.

त्यानी सत्य धर्माच्या प्रचारासाठी दौरा सुरु केला. त्या दौऱ्यात कोणीही सहज बोध घ्यावा अशा अनेक बोधपर घटना घडून आल्या. हीच एक घटना पहा. फिरतां फिरतां ते एकदा पंजाबमधील सयीदपूर नामक शहरात गेले. त्या शहराची मालकी मलिक भागो यांच्याकडे होती. त्यांनी गुरुनानकासाठी मोठ्या मेजवानीचा थाट मांडला; परंतु त्यांच्या मेजवानीचा स्वीकार न करता लालू नावाच्या गरीब सुतारानें दिलेली साधी मीठभाकरीची मेजवानी त्यानी प्रेमानें स्वीकारली. मलीक भागो त्यामुळे चिडलां व नानकाने सुतारा घरची भाकर खाली तेव्हा त्याला जातिबहिष्कृत कां करण्यात येऊ नये? अशी ओरड सुरु केली. त्याला आपला अपमान झाल्यासारखे वाटले.

यावर गुरु नानक यानी त्याला कसे उत्तर घावे? त्यानी लालूघरची एक भाकर मागून घेतली व दोन्ही हातानी ती चुरगळली; तेव्हा तिच्यातून दूध टप टप खालीं गळू लागले. नंतर मलिकाघरची भाकर मागवून तीही त्यानी तशीच दोन्ही हातानी चुरघळली तेव्हा त्यातून रक्ताचे थेंव खालीं टप टप पडूं लागले!

याचा अर्थ काय समजायचा? लालूने अंगातील घाम गाढून व प्रामाणिकपणे आपला व्यवसाय करून मिळविलेल्या पैशाची ती भाकर होती. त्यामुळे

तिला पाविच्य प्राप्त झालें होतें. आणि मलिकने लबाड्या करून, दुसऱ्यांच्या माना मुरगदून अप्रामाणिक मार्गाने मिळविलेल्या पैशांची ती भाकर होती. त्यामुळे तिच्यांतून रक्त बाहेर पडलें ! किती उद्घोधक घटना आहे ही ! गुरु नानक जेथें जेथें गेले तेथे तेथे त्यानीं जनतेचे डोळे अशा रीतीने खडाडून उघडण्याचा सपाटा मुर्ल केला !

नानक गुरुजीनीं भारताच्या निरनिराळ्या भागांतून प्रचारार्थ दौरा काढलाच, परंतु शिवाय ते भारताबाहेर सीलोन, मळा, मदिना, बसरा, बगदाद वगैरे मुस्लीम देशांनाही मेट देऊन तेथील लोकांस थक्क करून सोडलें. मळा मदिना हीं मुस्लीमांचीं पवित्र तीर्थस्थाने परंतु तेथेंही आत्मीय बंधुभावानें ते गेले व तेथील धर्मगुरुंशीं वाद घालून व खरा इस्लाम धर्म कोणता याची जाणीव करून देऊन त्यांच्या डोळ्यांत झणझणीत अंजन घातले. प्रत्येक ठिकाणी हिंदु मंदिरे किंवा मुस्लीम मशीद आढळून यावयाच्याच. त्या त्या ठिकाणीं सुहाम जाऊन तेथील प्रमुख चालकांशीं ते वादविवाद करीत व सत्यधर्म कोणता याची त्यांना जाणीव करून देत.

जीं थोर तस्वे त्यानीं आपलीशीं केलीं तीं देवदत्त आहेत. त्यांना आपण सदैव चिकटून राहिले पाहिजे व लोककल्याणासाठीं त्यांचा प्रचार केला पाहिजे ही होती त्यांची स्वच्छ भूमिका. तेथें लेचेपेचेपणा नव्हता. तेथे दृढ निश्चय होता. स्वतःच्या मनाची पूर्ण खात्री पटली होती व भगवंताने आपल्यावर विश्वासाने सोपविलेलें पवित्र कार्य आहे. तें पार पाडणे हेंच आपले जीवनकार्य अशी त्यांची मनोभूमिका होती. राव असो रंक असो. राजा असो भिकारी असो. सर्व देवाचीं लेकरे आहेत. ते सारे आपले श्रिय बांधव आहेत ही होती प्रत्येकाकडे फहाण्याची त्यांची विशाल दृष्टि

मळा म्हणजे मुस्लिम बंधुंचे अत्यंत पवित्र स्थान. नानक गुरु त्या स्थानांत गेले तेव्हां तेथे घडलेली एक घटना येथे नमूद केल्याशिवाय रहावत नाही. प्रवासामुळे गुरुजी थकून भागून गेले होते. केव्हां जमिनीवर अंग टाकीन असे झाले होतें त्याना ! मळा येथील एका पटांगणांत ते आडवे झाले व हां हां म्हणतां निद्रावश झाले. काबा हें मळेतील पवित्र स्थान. त्या काबाकडे त्यांचे पाय सहजासहजी वळले होते. मुहाम नव्हे. कांहीं वेळाने तेथें एक अरब मुला आला व काबाकडे पाय पसरून झोपलेल्या त्या गुरुजीस पाहून तो भयंकर

चिडला! त्याला घक्के देऊन तो ओरडला—“कोण हा मूर्ख माणूस येथे काबाकडे पाय पसरून झोपला आहे. हे नष्ट पाप्या! देवाकडे पाय करायला तुला लाज कशी नाहीं वाटली?”

गुरु नानकानीं त्याला दिलेले उत्तर किती समर्पक होते पहा! ते म्हणाले, ‘बाबारे! ज्या बाजूला देव नाहीं असं तुला वाटते, त्या बाजूला माझे हे पाय वळव पाहूं!’

असे सांगतात कीं तो अरब मुळा ज्या ज्या दिशेला गुरु नानकचे पाय वळवी त्या त्या दिशेला काबामशीद फिरत असे, मक्केतील सारे लोक आश्र्य-चकित झाले. नानकच्या सभोवती तेथील सारे काजी व मुळा गोळा झाले. सर्वांना आश्र्याचा प्रचंड धक्का बसलेला होता.

“हिंदुधर्म श्रेष्ठ की इस्लाम धर्म श्रेष्ठ? ” असा एका मुळाने त्यावेळी त्यांना प्रश्न विचारला असता गुरुजी म्हणाले, “सत्कृत्यानी कोणताही धर्म श्रेष्ठ ठरतो. त्या त्या धर्मातील माणसांनी सत्कृत्ये न करतां दुष्कृत्ये करण्यात काळ घालविला तर त्यामुळे त्या धर्माला काळिमा लागल्याशिवाय कसा बर राहील? हिंदु असा मुसलमान असा; जो दुष्कृत्ये करील त्याला देवाच्या दरबाराचे दरवाजे बंद राहतील, हिंदु आणि मुसलमान दोघेही एकमेकांच्या धर्माला विनाकारण नावे ठेवतात. एक रामाला भजतो तर दुसरा रहीमला; परंतु राम आणि रहीम एकच आहेत हे कांही त्याना समजत नाहीं.”

दुसऱ्या एका मुळाने विचारले, “देवाची भेट कशी होईल?

गुरुजी म्हणाले, “नम्रता स्वीकारल्याजे व भक्तिपूर्ण प्रार्थनेने.”

‘नम्र झाला भूतां तेणे कोंडिलें अनंता’ असे आपल्या साधुसंतांनीही सांगितले आहे नाहीं का?

प्रचारासाठीं व लोकशिक्षणासाठीं जागोजाग दौरा करण्यात आयुष्याचीं बहुमोल अशीं बरीच वर्षे घालविल्यानंतर गुरु नानक आपल्या धराकडे वळले. त्यांचे आतां उतार वय झालें होते कर्तव्यपूर्तीचा आनंद त्यांच्या चेहऱ्यावर दिसत असे.

रावी नदीच्याकाठीं कर्तारपुर या नावाचे एक गांव आहे. त्या गावीं राहून व शेतीभाती करून आपल्या आयुष्याचे दिवस शांतपणे घालविण्यांचे त्यांनी ठराविले. आपल्या अनुयामांना सतत उद्योगांत राहाण्यांचे उदाहरण त्यांना घाळून घावयाचे होते. आदर्श उद्योगी व शेतकरी कसा असतो हैं त्यांना दाखवावयाचे होते.

या कर्तारपुर गावीं असतां त्यांची कीर्ति ऐकून जवळचे नि दूरचे लोक गुरु नानकाच्या भेटीस सतत येत असत. त्यांना योग्य व जीवनोपयोगी उपदेश करीत असत व मार्गाला लावीत असत-भेटीस येणाऱ्यांत केवळ हिंदूच नसत तर मुसलमानही असत. दोन्हीं समाजातील लोकांची त्यांच्यावर श्रद्धा होती. या काळांत असंख्य लोक त्यांचे शिष्य होऊन त्यांची कल्याणदायी शिकवण आचरणांत आणु लागले. शिष्य म्हणजे पंजाबी भाषेत शीख. हा शीखांचा समाज उत्तरोत्तर वाढत गेला. त्यानी जागोजाग संघटना निर्माण केल्या व गुरु नानक यानी त्या कार्यात महत व मार्गदर्शनही केले.

गुरु नानक यास आपला अंतकाळ जवळ येत असल्याची अचूक चाहूल लागली. ती लागताच त्यानी आपल्यामागे शीख धर्मांची मुसघटना करण्यासाठी आपले एक पट्ट शिष्य अंगद याची योजना केली. तो हक्क त्यानी आपल्या चिरंजीवास दिला नाही. आपल्या कार्याची पूर्णता झाल्याचे पाहून त्यानी १५३९ साली मोठ्या समाधानाने इहलोकांतून प्रयाण केले.

हिंदु व मुसलमान या दोन्ही समाजातील लोकाचा प्रेमभाव त्यानी सपादन केला होता. निधनाची घटी नजीक आल्याची सर्वाना जारींव झाली. तेव्हा पुढच्या म्हणजे अंत्यस्स्काराच्या तयारीस लागावयाचे. हिंदु समाजातील लोक गुरुजीचे शब धर्माय्रमाणे दहन करण्याच्यां विचारांत होते. तर मुसलमान समाजातील लोक त्यांचे शब कबरस्थानात नेण्याच्या तयारीत होते. आणि या धार्मिक बाबीवर वादग माजण्याचा फार संभव होता; परतु तो विचित्र रीतीने टळला ! कसा टळला ? ते शब ज्याजागी होते तेथून ते क्षणार्धात नाहीसे झाले ! केवढा हा चमत्कार ! सारे लोक या घटनेमुळे स्तंभित झाले व एकमेकाकडे टकमक पाहूं लागले !

गुरुनानक याचे चरित्र व त्याचे एकदर जीवनकार्य अत्यंत उद्घोषक व प्रत्येकाने मनन करण्यासारखे आहे; आमच्या वाचकानी त्यापासून जरूर तो बोध ध्यावा या हेतूने थोड्या विस्ताराने परतु सयम राखून ते येथे सादर करण्यात येत आहे.

हिंदु धर्मियांची जशी गीता, मुसलमानांचे जसे कुराण किंवा खिस्ती धर्मियाचे जसे बायबल, त्याच प्रमाणे शीखांचा पवित्र ग्रंथ म्हणजे गुरु नानक प्रणित ‘अंथ साहेब’ या धर्मग्रंथात महाराष्ट्रीय संतशिरोमणी नामदेव यांच्या सुमारे साठ अभंगाचा समावेश करण्यात आलेला आहे. नामदेवाच्या अभंगाची महति गुरु नानक याना पटली होती हे लक्षात घेण्याजोगे आहे.

श्रीगोदवलेकर महाराज

यानी कथन केलेल्या सुरम्य कथा

सुख माझ्यापाशीच आहे

एका गांवामध्ये एक ब्रह्मचारी राहात असे. त्याचे उठणे-बसणे गांवाच्याबाहेर असलेल्या मारुतीच्या देवळांत होते. भिक्षा मागावी, उपासना करावी. भजन-नामस्मरण करावे आणि आनंदांत दिवस घालवावेत असें त्याचे चालले होते. एकदां एक मोठा सावकार त्या देवळामध्ये उतरला. त्याचीं तीं गडीमाणसे आणि तें ऐश्वर्य पाहून ब्रह्मचाऱ्याला वाटले कीं तो मोठा सुखी असावा. म्हणून त्याने त्याला प्रश्न विचारला. सावकार म्हणाला, “अहो, मी कसला सुखी! मला मूलबाळ नाही. अमक्या गांवात तो श्रीमंत आहे. त्याला चार मुळे आहेत. तो खरा सुखी.” ब्रह्मचारीबुवा त्या श्रीमंताकडे गेला. तेव्हा श्रीमंत म्हणाला, “अहो मी कसला सुखी! माझी मुळे माझ्या आज्ञेत नाहींत. त्यांना शिक्षण नाहीं. जगांत विद्येला खरा मान आहे. अमक्या गांवांत तो विद्वान आहे. तो खरा सुखी.” ब्रह्मचारीबुवा त्या विद्वानाकडे गेला. तेव्हां तो म्हणाला, “अहो मी विद्वान कसला सुखी! हाडाचीं काडे करून येवढी विद्या मी संपादन केली पण मला घड पोटापुरतेहि मिठत नाहीं. अमक्या गांवांत तो पुढारी आहे. तो खरा सुखी.” ब्रह्मचारीबुवा त्या पुढाऱ्याकडे गेला. तेव्हां तो म्हणाला, “अहो, मी कसला सुखी! माझ्यापाशीं पैसा आहे, विद्या आहे, कीर्ति आहे, मुळेबाळे आहेत, सर्व आहे पण लोक माझी फार निंदा करतात, ती मला सहन होत नाहीं. अमक्या खेडेगांवांत, मारुतीच्या देवळांत, भिक्षा मागणारा व भगवंताची उपासना करून राहणारा एक ब्रह्मचारी आहे तो खरा सुखी.” हा आपलेच वर्णन करीत आहे हें पाहून ब्रह्मचारीबुवाला लाज वाटली आणि तो आपल्या गांवीं परत आला.

तात्पर्य—आपल्याजळ जें नाहीं तें ज्याच्यापाशीं आहे, तो सुखी असला पाहिजे, असें आपण धरून चालतो. पण तो तसा नसतो. खरें सुख बाब्य वस्तू-वर सुर्खीच अवलंबून नसते. तें आपल्या वृत्तीवर अवलंबून असल्यासुक्ळे ज्याची वृत्ति भगवंतापाशीं चिकटली त्याला तें मिळते. वस्तूशिवाय समाधान, हेच भगवंताच्या उपासनेचें फळ जाण. ज्याला समाधान मिळाले तो दुसऱ्याकडे पाहणारच नाही.

जगांतील सुख असें आहे

एक मनुष्य जंगलांतून चालला होता. त्यानें एकदम वाघाची डरकाळी ऐकली व तो जोरानें पळत सुटला. थोडा पळत गेल्यावर समोर एक भले मोठे अस्वल त्याला दिसले. म्हणून तो आड रस्त्याला गेला. गवत पुष्कळ वाढलेले असल्यानें समोरची जमीन स्पष्ट दिसत नव्हती. पळतां पळतां तो एका विहिरी-मध्ये पडला. विहिरीमध्ये पाणी फार नव्हते, पण तेथें एक मोठा नाग होता. त्याला पाहून तो मनुष्य कसा तरी वर चढला आणि विहिरीच्या बाजूला वाढलेल्या एका झुडपाला थरून राहिला, एक उंदीर तें झुडप कुरतडीत होता. या सर्व गडबडीसुळे वर असलेल्या मधाच्या पोळ्यावरील माशा उठल्या, पण त्यासुक्ळे च पोळ्यांतून एक मधाचा थेंब या माणसाच्या नाकावर पडला. तो चाढून त्याला वरें वाटले.

तात्पर्य—जगामध्ये सर्व बाजूनें मृत्यु आ वासून उभा आहे. प्रत्येक क्षणीं काळ जगाला खाऊन टाकीत आहे; पण तेवढ्यामध्ये विषयसुखाचा एक क्षण जरी मिळाला तरी आपल्याला ब्रह्मानंद होतो. आपल्या जीविताच्या अशाश्वतपणाची जाणीव जागृत ठेवणे हें परमार्थाला फार अवश्य आहे. ज्या देहाच्या आधारानें विषय भोगायचा तोच आपल्या हातचा नाहीं अशी खात्री ज्ञाल्यावर मनुष्य विषयाच्या सुखाला इतका सुर्खीच लालचावयाचा नाहीं.

माझी मान ताठ का?

एकदां विठोबा व रखुमाई सहज बोलत बसले असतां पंढरपूरला येणाऱ्या यात्रेकरूंचा विषय निघाला. रखुमाई म्हणाली, “आज मी इतकीं वर्षे पाहातें आहे, हजारों भक्त तुमच्या दर्शनाला येतात, पण तुमची आपली मान ताठ! हें तुम्हांला शोभतें का!” त्यावर विठोबा म्हणाले, “अग! दर्शनाला हजारों नव्हें लाखों लोक येतात ही गोष्ट खरी, पण माझ्याकरितां कोणीच येत नाहीं. म्हणून मी मान

ताठ करून व कमरेवर हात घेऊन स्वस्थ उभा असतो." रखुमाईला हें म्हणणे पटेना. तेव्हां असें ठरलें कीं, जवळ आलेल्या आषाढीला रखुमाईने सकाळपासून संध्याकाळपर्यंत विठोबाच्या बाजूला बसून दर्शनाला येणारे लोक बघायचे. ठरल्याप्रमाणे आषाढी एकादशीच्या दिवशी रखुमाई गाभान्यामध्ये एका कोपन्यांत बसली. दर्शन सुरुं झालें. एक भक्त आला, त्याने पायावर डोके ठेवलें व म्हणाला, "देवा! लग्र होऊन फार दिवस झाले, अजून कांहीं मूलबाळ नाहीं. तेवढी कृपा कर." दुसरा भक्त आला, त्याने पायावर डोके ठेवलें व तो म्हणाला, "देवा! फार दिवस झाले. बरें वाटत नाहीं. तेवढे. बरें वाटू दे, ही कृपा कर." तिसरा म्हणाला, "देवा! काय करावे, जवळ पैसा नाहीं. नोकरी लागू दे." चौथा म्हणाला, "देवा! दोन बायका मेल्या. तिसरी केली आहे, ती तरी जगू दे." पांचवा म्हणाला, "देवा! लोक भारी निंदा करतात. चार लोकांत मान्यता दे." सहावा म्हणाला, "देवा! म्हैस हरवली आहे. ती सापडू दे." सातवा म्हणाला, "देवा! कोर्टात खटला चालूं आहे. तो माझ्यासारखा होऊं दे." अशा रीतीने पुरुष काय किंवा खिया काय, अक्षरशः हजारों माणसे पायां पडून गेलीं. शरिराचा रोग, पैसा, मूलबाळ, मान्यता वगैरे गोष्टीच्या पलीकडे एकानेहि कांहीं मागितले नाहीं. त्याच गोष्टी मागितलेल्या पाहून रखुमाईला देखील कंटाळा आला व ती जांभया देऊं लागली. रात्रीचे अकरा वाजले. दर्शन घेणाऱ्यांची गर्दीं संपली. अगदीं शेवटीं एक गरीब मनुष्य दर्शनास आला. त्याच्या अंगावर धड कपडेहि नव्हते. तो देवाजवळ आला, त्याने देवाच्या तोंडाकडे पाहिलेंच नाहीं. चरणांवर मस्तक ठेवून तो म्हणाला, "देवा! ही जोडी (चरण) माझ्या हृदयांतून हालूं देऊं नकोस." हे शब्द एकल्यावरीबर विठोबाने मान खालीं केली आणि त्याला मोठ्या ग्रेमाने आलिंगाण दिले. रखुमाईकडे पाहून देव म्हणाले, "पाहिलेंस ना! आज्ञ सकाळपासून संध्याकाळपर्यंत मी येशें उभा आहे. किती लोक दर्शनाला येऊन गेले! पण माझ्यासाठीच कोणी आला असेल तर तो हा एकटाच. म्हणून माझी मान ताठ असते."

तात्पर्य—भगवंतासाठीच भगवंत पाहिजे म्हणून भक्ति करणारा लाखांमध्ये एखादाच असतो, पण खरी भक्ति ती हीच समजावी. आपण नामाकरिता नाम घ्यावे. राम ठेवील त्यांत समाधान मानावे. प्रपंचासाठीं भगवंत हा साधन बनवू नये; तो साध्य असावा.

आपलें गांव

एका माणसाचे गांव एका डोंगरापलीकडे होते. त्याला तेथे जाण्याचा रस्ता माहीत नव्हता. त्याने एका शेतकऱ्याला विचारले. शेतकरी म्हणाला, ‘तुमचे गांव या डोंगराच्या पलीकडे आहे, डोंगरावर जें मोठे झाड दिसते आहे, त्याच्याकडे नजर ठेवून तुम्ही डोंगर चढा. त्या झाडापर्यंत गेल्यावर पलीकडे डोंगराच्या पायथ्याशीं मारुतीचे देऊळ आहे, मारुतीला उजवी घालून गेलांत कीं, तुमच्या घराचे अंगणच लागते.’’ शेतकऱ्यावर विश्वास ठेवून तो माणूस डोंगर चढला. माथ्यावर असलेल्या झाडापाशीं गेल्यावर पलीकडचे मारुतीचे देऊळ दिसून लागले. डोंगर उतरून तो आपल्या घरी गेला. नंतर तो मारुतीच्या देवळांत गंमतीने येई.

तात्पर्य—निर्गुणाला पोचणे हें आपलें ध्येय आहे. त्याचा रस्ता आपल्याला माहीत नाहीं म्हणून आपण संतांचेच सांगणे प्रमाण मानून चालले पाहिजे. संत सांगतात कीं, आज आपल्याला सगुण तेवढेच दिसते. त्या सगुणाच्या आधारानेच निर्गुणाकडे जायला पाहिजे. आज आपण सगुणाकडे लक्ष केंद्रित करून चालावें. सगुणोपासना जसजशी वाढत जाईल तसतसे निर्गुण काय आहे, हें आपोआप कळेल. खरें म्हटले म्हणजे सगुणोपासनेचे पर्यवसान निर्गुणांतच होत असते. नंतर संत मजेने सगुणोपासना करील. ती लोकांच्यासाठीं असते.

स्वार्थी सावकार

एक लबाड सावकार होता. त्याच्या घरांत त्याची म्हातारी आई होती. ज्या माणसांना पैसे देऊन नये असें त्याला वाटे त्या माणसांना तो सांगे, “काय करू रे ! मी दिले असते पण आई नको म्हणते” कांहीं दिवसांनी आई मेली तेव्हां त्याने फार शोक केला. एकाने विचारले, “आई जिवंत होती तेव्हां तूं तिला नीट वागवले नाहीस; आणि आतां इतका शोक कां ? ” सावकाराने उत्तर दिले, “अहो, आई गेली त्याचे विशेष वाटत नाही. पण यापुढे ज्याला पैसे द्यायचे नाहीत त्याला खोटे सांगण्यासाठीं आतां आई नाहीं याचे मला वाईट वाटते.”

तात्पर्य—जग हें अत्यंत स्वार्थी आहे. आपण दुसऱ्यावर जें प्रेम करतों तें त्याच्यासाठीं नसून आपल्या स्वार्थासाठींच असते. जो आपल्या स्वार्थाला उपयोगी पडत नाहीं, त्याच्यावर आपण प्रेम करू शकत नाही. इतकेच नव्हे तर देव सुद्धा स्वार्थ साधण्यासाठींच आपल्याला पाहिजे असतो.

ही खरी समता

एका मुलाचे लघ झालें. त्यासा सासरा चांगला श्रीमंत होता. पहिली दिवाळी आली तेव्हां दिवाळसण मोठ्या थाटामाटाने साजरा करायचे ठरलें. त्याप्रमाणे सर्व तयारी होऊन जांवईबुवांना व इतर मंडळींना आमंत्रणे गेली, जांवई सासुरवाडीस जाण्यास निघाला तेव्हां त्याच्याबरोबर त्याचा धाकटा भाऊ, गडी व घोडा इतका परिवार होता. सासरच्या माणसांनी सर्वांची व्यवस्था अगदीं उत्तम ठेवली. दिवाळीच्या दिवशीं पहिल्या पाटावर जांवईबुवा बसले, त्यांच्या शेजारी धाकटा भाऊ बसला, गडी बाहेर ओटीवर बसला आणि घोड्याला तबेल्यामध्ये चंदी पाठवली. रात्रीं खोलीमध्ये एकटे जांवईबुवा गेले, भाऊ दिवाणखान्यांत निजला. गडी ओटीवर पडला व घोडा तबेल्यांतच होता. सर्वजण परत निघाले तेव्हां जांवईबुवांना रेशमी जरीकांठी मंदिल मिळाला, भावाला कोटाचे कापड मिळालें, गड्याला घोतराचे पान मिळाले आणि घोड्याला झेंझूच्या फुलांची माळ मिळाली. मंडळी घरी आल्यावर आईने विचारले, “कसें काय झाले ? ” प्रत्येकजण म्हणाला, “ आई ! मला फारच चांगले वागवले ” घोड्याला अर्थात् हें शब्दानें सांगता येईना.

तात्पर्य—खरा विचार केला तर जांवई, भाऊ, गडी व घोडा यांपैकीं प्रत्येकाला निरनिराळेंपणाने वागवण्यांत आलें. एकाला कमी व एकाला जास्त असेंच झालें. तरी प्रत्येकजण समाधान पावला, याचा अर्थच असा की, ज्याला जें योग्य आहे तें त्याला देणे हीच खरी समता होय. जांवईबुवांना वाढलेले श्रीखंड घोड्याला देणे योग्य नाहीं आणि घोड्याची चंदी जांवईबुवांना घालणे बरें नाहीं.

काळजीचे मूळ

एक गरीब पण आनंदी कामगार होता. गांवाबाहेर एका झोपडीमध्ये तो राहात असे. रोज श्रम करावेत, चारआठ आणे मिळवावे, मीठभाकरी खावी आणि आनंदानें भजन करीत झोंपीं जावें असा त्याचा क्रम असे. गांवामवील एक सावकार रोज त्या वाटेने फिरायला जाई. कामगाराची आनंदी वृत्ति पाहून त्याला मोठे गूढ वाटे. तो मनाशीं म्हणे, “काय चगत्कार आहे पहा ! मी इतका श्रीमंत आहे, माझी प्रकृति चांगली आहे, सर्व कांहीं आहे तरी कामगाराजवळ आढळणारा आनंद मजपाशीं नाहीं.” त्याच गांवांत एक साधु राहात असे, सावकार त्याच्याफडे गेला आणि त्याने हा प्रश्न त्याला विचारला. साधु म्हणाला,

“याचें उत्तर सोरै आहे तुं असे कर. एका फडक्यांत नऊ रुपये बांध आणि ती पुरचुंडी उद्यां गुपचुप कामगाराच्या झोंपडींत टाकून दे. आठ दिवसांनी मला भेट” सावकारानें तसें केलें. आठ दिवसांनी सावकार व साधु कामगाराच्या झोंपडीवर गेले, त्याला पाहिल्याबरोबर सावकाराला आश्चर्य वाटले. कारण त्याची पूर्वीची आनंदी वृत्ति मावळली असून तो उदास दिसून लागला होता. साधूनें त्याला विचारलें, “काय रे बाबा! तुला बरै नाहीं का? तुं असा कां दिसतोस? तुला कसली काळजी आहे का?” कामगार म्हणाला, “होय महाराज! आठ दिवसांपूर्वी भगवंताच्या कृपेने माझ्या झोंपडींत कोणीतरी नऊ रुपये टाकले. त्यांच्यामध्ये एक रुपया भर टाकून दहा रुपये करावेत म्हणजे एक नोट घेतां येईल म्हणून मी पैसे शिल्लक टाकीत आहे, पण माझी मिळकत ती काय आणि तिच्यांतून मी सांचवणार तें काय! या कारणामुळे मला मोठी काळजी लागली आहे.” हें त्याचें बोलणे ऐकल्यावर सावकाराकडे पाहून साधु हंसला, सावकार त्याचा अर्थ बरोबर समजला व दोषेजण परत आले.

तात्पर्य—लोभ हेंच काळजीचे मूळ आहे. लोभ म्हणजे आसक्ति, जेथे आसक्ति आली तेथें काळजी उत्पन्न झाली. म्हणून भगवंताचे स्मरण करून आसक्ति मारावी.

भावना काम करते

एका खेडेगांवामध्ये रात्रीं दहा वाजतां चार वर्षांचे एक मूल बाहेर अंधारांत आकाशाकडे पाहत बसलें. जिकडेतिकडे अगदीं अंधार पसरला होता, पण आईने त्याला सांगितलें होतें कीं, “मी येथे दाराच्या आड आहे बरै का! तुं मिझ नकोस.” त्याला आई दिसत नयहती, पण आई तेथे आहे या भावनेने तें निर्भय होते. चुलीवर दूध होतें म्हणून मधेंच आई स्वैंपाकघरांत जाऊन आली, पण आई दाराच्या मार्गे आहे हीच मुलाची कल्पना असल्यामुळे ती तेथे नसून सुद्धां तें मजेंत होतें. नंतर दारा मागून आई ओरडली, “मी नाऽहीं” आणि लगेंच तें मूल रङ्ग लागलें. खरें म्हटलें म्हणजे ‘मी नाहीं’ असें आईच सांगत होती, पण आई बाहीं ही भावना झाल्यानें ती असून देखील तें पोर रङ्ग लागलें.

तात्पर्य—आपली भावना आपल्या फळास येते. भगवंत असून तो नाहीं अशी आपण भावना केली कीं, तो असून नसल्यासारखा होतो आणि भगवंत

न सून तो आहे अशी आपण भावना केली कीं, तो असल्यासारखा होतो; पण भगवंत नाहीं असें नाहींच, तो आहेच आहे. म्हणून आपण तो आहेच अशी भावना केल्याबरोबर त्याला प्रगट होणे भाग पडतें. नाम घेणे, त्याचे स्मरण करणे, त्याचे अनुसंधान ठेवणे या सर्वांचा अर्थ एकच; आणि तो असा आहे कीं, भगवंत आहेच ही भावना करणे हा होय. नामाने ही भावना लवकर वाढते.

सत्संगत करावी

एका माणसाला तंबाखूची व गांजाची फार चीड असे. त्यांचा वास आला कीं, त्याला ओकारीच होई. त्याला एका शेटजीकडे मोठी नोकरी लागली. शेटजी रोज गांजा पीत असे. रोज संध्याकाळीं त्याचे चार मिन्ह जमत आणि मग चिलमीचा कार्यक्रम होई. या माणसाला नाईलाजाने शेटजीपाशीं बसावें लागे, गांजाचा वास बैठकींत बसू लागल्यावर त्याला सहन होऊं लागला नंतर शेटजीच्या भिडेखातर तो चिलमीम भरून देऊं लागला. कांहीं दिवसांनंतर मंडळींच्या खास आग्रहाने त्याने चिलमीचा एक झुरका मारला. अशा रीतीने एकदां आरंभ झाल्यावर अगदीं थोड्याच दिवसांमध्ये तो मनुष्य अद्वल गंजेकस बनला.

तात्पर्य— सहवासाचा परिणाम मोठा विलक्षण असतो. सहवासाने विनासायास आणि विनामूल्य काम साधते. आपल्या न कळत आपल्या वृत्तीवर परिणाम घडत जातो. हाच सत्संगतीचा महिमा आहे. ज्याला ती लाभली त्याचे भाग्य थोर यांत शंका नाहीं. भगवंताच्या नामाने ती लाभते. म्हणून सर्वांनी नाम घेत जावें.

शिरडी-वृत्त

नोवेंबर १९६९

या महिन्यांत शिरडीस श्रीसाईदर्शनास बाहेरगांवचे पुष्कळसे भक्तलोक आले होते. त्यांत कांहीं शाळांच्या सहली, कांहीं पंढरीचे वारकरी असे अनेक ठिकाणाहून गुजराथी, पारसी सिंधी, बंगाली, तेलंगी, कानडी, मद्रासी असे वेग-वेगळ्या भाषेचे भक्त लोक येऊन गेले. मराठी बोलणारे फारच कमी होते. मराठी बोलणारे भक्त चांदा, वर्धा नागपूर, भंडारा याठिकाणचे आले होते, कांहीं कलाकारानी श्रीषुदें हजेरी दिली ती खालीलप्रमाणे.

कीर्तन

संस्थान गवई यांचीं नेहमीं प्रमाणे कीर्तने झालीं.

गायन व भजन

श्री. नन्हेबाबू कुंवर चव्हाण (माणिकप्रभु संस्थान) गवई मु. माणिकनगर, संगीत विद्यालय बिहर (म्हैसूर स्टेट) हामीनियम वाढन गायक कु. राधा. व्ही. लु. ठाणे सुवई.

श्री. श्रीराम बालकृष्ण सराफ राविनगर, नागपूर.

लोकनाट्य

दादा इंदूरीकर व शंकर शिकणेकर लोकनाट्य मंडळ. मु. इंदूरी. ता. मावळ जि. पुणे.

कार्तिकी महाएकादशी

कार्तिकी महाएकादशीनिमित्त श्रींचे समाधी मंदिरांत कीर्तन. रात्रौ श्रींचे पालखीची गांवांतून मिरवणूक. गारुड भारुड भजनी दिंडीसह.

शिरडी हवा पाणी

शिरडी येथील हवा उत्तम असून रोगराई कांही नाही.

दिपवाळीनिमित श्रींचे समाधीस अभ्यंग स्नान, श्रीलक्ष्मी पूजन व शोभेची दारु वगैरे नेहमीप्रमाणे झालें.

श्रीद्वारकामाईत तुलसीविवाह नेहमीप्रमाणे झाला.

Books published and Sold by Sai Baba Sansthan, Shirdi

श्री साईबाबा संस्थान, शिरडी संस्थेतर्फे प्रकाशित
व विक्रीकरितां ठेवलेलीं पुस्तके

(१)	श्रीसाईसच्चरित्र (मराठी)	श्री. दाभोळकरकृत	८-००
(२)	„ (हिंदी)	श्री. ठाकूर	५-५०
(३)	„ (गुजराथी)	श्री. सोमपुरा	४-००
(४)	„ (इंग्रजी)	Shri Gunaji	५-२५
(५)	„ (Kannad)	N. S. Anantha Raum	६-००
(६)	A Glimpse of Indian Spirituality—by Pradhan		१-५०
(७)	A Glimpse of Indian Spirituality (Telugu)		१-००
(८)	श्री साईलीलामृत (मराठी)	श्री. आगास्करकृत	२-७५
(९)	साईबाबा-अवतार व कार्य (मराठी)	श्री. घोडे	२-००
(१०)	साईबाबांचे ४ अध्याय (मराठी)	श्री. दासगणू	००-५०
(११)	सगुणोपासना (मराठी)	श्री. भीष्म	००-२५
(१२)	„ (गुजराथी लिपीत)	श्री. भीष्म	००-२५
(१३)	श्री रुद्राध्याय ११ वा (मराठी)	श्री. दाभोळकर	००-१२
(१४)	कीर्तन पंचक (मराठी)	श्री. देव	१-५०
(१५)	शीलधी (मराठी)	डॉ. गव्हाणकर	००-७५
(१६)	श्री साईगीतांजलि (मराठी)	कवि श्रीपाद	००-१२
(१७)	Guide to Shirdi (English)		००-१२
(१८)	स्तवनमंजिरी व सुमनांजली (मराठी)		००-२०

व्हारी. पी. ची पद्धत नाही.

Colour pictures of Sai Baba by Neroy

Commission to Sellers 25% except on 2 to 10 for which only 25 nP. and 50 nP. for No. 1. Postage Extra (minimum purchase of Rs. 15). Can be had from :

1. Receiver Shri Sai Baba Sansthan,
P. O. Shirdi., Dist. Ahmednagar.
2. Sai Baba Office 'Sai Niketan,'
Dr. Ambedkar Road, Dadar, Bombay 14.